

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

О.О. ЩИПАНОВА, І.В. БОЛОКАН

**ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО:
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №5 від 27.12.2019 р.

Запоріжжя
2019

УДК: 347: 347.6:347.4/5(075.8)

Щ 841

Щипанова О.О., Болокан І.В. Цивільне та сімейне право: Загальні положення про зобов'язання : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство». Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 74 с.

Навчально-методичний посібник спрямований на надання студентам допомоги в опануванні одного з найважливіших аспектів курсу «Цивільне та сімейне право» – «Загальні положення про зобов'язання». Він містить стислий виклад лекційного матеріалу, навчально-наочний матеріал, термінологічний словник, а також завдання для семінарських занять та самостійної роботи студентів (контрольні питання для самоперевірки засвоєння матеріалу, ситуаційні завдання). Також додається перелік нормативно-правових актів та перелік рекомендованої навчальної та навчально-наукової літератури.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство».

Рецензент

Т.О. Коломоєць, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету

Відповідальний за випуск

Д.О. Єрмоленко, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Конспект лекцій.....	6
Тема 1. Поняття зобов'язання. Сторони у зобов'язанні.....	6
Тема 2. Виконання зобов'язання.....	12
Тема 3. Забезпечення виконання зобов'язання.....	20
Тема 4. Припинення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання.....	30
Зміст семінарських занять.....	37
Зміст самостійної роботи.....	42
Методичні вказівки для підсумкового контролю.....	52
Схеми.....	54
Словник основних термінів.....	64
Рекомендована література.....	71

ПЕРЕДМОВА

«Цивільне та сімейне право» – одна з фундаментальних дисциплін, які вивчаються у вищих навчальних закладах юридичного профілю України. Одним з найскладніших його аспектів є загальні положення про зобов'язання. Вивчення даного програмного матеріалу має для студентів важливе теоретичне та практичне значення. Досконале опанування його теоретичних положень надасть студентам можливість застосувати набуті знання в ході вивчення Особливої частини курсу – договірного права України та особливостей окремих видів цивільно-правових договорів. Практичне значення вивчення полягає в набутті студентами ефективних навичок практичної діяльності щодо вирішення колізійних питань договірних відносин, розв'язання ситуаційних задач, складання зразків окремих видів цивільно-правових договорів.

Метою даного навчально-методичного посібника є надання студентам допомоги у належному опануванні теоретичних положень загальних засад зобов'язального права України, досягнення всебічного розуміння його основних положень, підготовці до практичної діяльності висококваліфікованих фахівців, формуванні творчої особистості майбутніх юристів.

У результаті вивчення загальних положень про зобов'язання студенти повинні набути теоретичних знань про загальні засади зобов'язального права України, розуміти закономірності, характер і тенденції його розвитку. Крім того, вимагається ґрунтовне засвоєння теорії зобов'язального права щодо поняття зобов'язання, його видів, сторін, підстав виникнення і припинення, правил виконання зобов'язання, способів забезпечення виконання зобов'язання, відповідальності сторін за невиконання, неналежне виконання зобов'язання, в т.ч. грошового.

У результаті вивчення даного програмного матеріалу студент повинен **знати:**

- 1) норми чинного цивільного законодавства, спрямованого на регулювання загальних положень зобов'язального права України;
- 2) зміст та сутність основних інститутів зобов'язального права;
- 3) визначення основних понять зобов'язального права.

Для отримання необхідних теоретичних знань в посібнику викладений короткий конспект лекцій, запропоновані схеми з основних теоретичної положень та термінологічний словник її ключових понять.

У ході вивчення загальних положень зобов'язального права студенти також мають закріпити та поглибити практичні навички тлумачення положень чинного цивільного законодавства, вміння обґрунтовувати і захищати свою позицію зі спірних питань, які виносяться на розгляд. Отже, студент повинен **вміти:**

- 1) правильно розуміти, тлумачити, аналізувати та застосовувати положення зобов'язального права;

2) розв'язувати задачі, давати розгорнуті обґрунтовані відповіді на теоретичні питання;

3) викладати основні теоретичні положення зобов'язального права у вигляді графічного матеріалу;

4) складати юридичну документацію, що застосовується у діяльності суб'єктів цивільного права.

На отримання зазначених навичок розраховане самостійне виконання студентом графічних завдань та розв'язання ситуаційних задач, що пропонуються до кожної теми.

Розв'язання ситуаційних завдань та креслення схем покликані сприяти розвитку у студента аналітичного мислення, вміння самостійно працювати з нормативними актами, систематизувати отримані знання. При вирішенні задачі студент повинен здійснити теоретичний аналіз ситуації, що пропонується, і надати вичерпні відповіді на поставлені у фабулі задачі питання.

Для правильного вирішення задачі необхідно визначити коло суспільних відносин, з приводу яких виникла суперечлива ситуація; дати аналіз фактичних обставин, запропонованих в задачі; визначити норми цивільного законодавства, які мають бути застосовані для її розв'язання. При посиланні на нормативний акт слід вказати ким і коли він був прийнятий, зазначити пункт, частину, статтю на які належить посилатися. При обґрунтуванні рішення не слід посилатися на навчальну літературу чи наукові статті.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1: ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

План

1. Поняття зобов'язального права та його система.
2. Види цивільно-правових зобов'язань.
3. Сторони у зобов'язанні. Зобов'язання з множинністю осіб.
4. Заміна осіб у зобов'язанні.
5. Підстави виникнення зобов'язання.

1. ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО СИСТЕМА.

Зобов'язання – це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші) або утриматися від певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ч.1 ст.509 ЦК України).

Структура зобов'язання складається з таких елементів, як суб'єкти, об'єкт та зміст.

Суб'єктами зобов'язання є кредитор та боржник (фізичні, юридичні особи, у т.ч. публічного права).

Об'єктом зобов'язання є поведінка боржника.

Ознаки зобов'язальних відносин:

1) належать до відносних правовідносин, у яких конкретній уповомоченій особі (кредитору) протистоїть конкретна зобов'язана особа – боржник;

2) зміст даних відносин – право кредитора на дії іншої особи (боржника);

3) на боржника покладається обов'язок здійснення активних дій.

4) регулюють відносини майнового обігу.

Зміст зобов'язання складають права та обов'язки сторін:

1) *право вимоги* – суб'єктивне право, яке належить кредитору;

2) *борг* – суб'єктивний обов'язок боржника.

Сукупність зобов'язань створює систему, яку називають зобов'язальним правом.

Зобов'язальне право – підгалузь цивільного права, норми якої регулюють відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ від однієї особи до іншої.

Зобов'язальне право має наступну **систему**:

1. **Договірне право** – включає інститути, що охоплюють норми, які стосуються окремих типів зобов'язань:

а) зобов'язання з передачі майна у власність (купівля-продаж, поставка, міна, дарування тощо);

б) зобов'язання з передачі майна у тимчасове користування (найм, оренда, житловий найм, позичка тощо);

в) зобов'язання з виконання робіт (побутовий та будівельний підряд, підряд на проектні та пошукові роботи);

г) зобов'язання з надання послуг (перевезення, транспортне експедирування, зберігання);

д) зобов'язання з використання прав інтелектуальної власності (ліцензійний договір, договір на створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності, передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, комерційна концесія);

є) зобов'язання з багатосторонніх правочинів (спільна діяльність, просте товариство).

2. Недоговірне право, норми якого спрямовані на регулювання відносин, що виникають з односторонніх правомірних чи неправомірних дій (деліктів). Позадоговірне право складається з низки інститутів:

а) зобов'язання з односторонніх правочинів (публічна обіцянка нагороди, публічне оголошення конкурсу, вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без доручення);

б) зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи;

в) зобов'язання зі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи;

г) деліктні зобов'язання – відносини, що виникають із відшкодування завданої шкоди;

д) кондикційні зобов'язання – відносини, що виникають із набуття та/або збереження майна без достатньої правової підстави.

2. ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.

Різноманітність цивільних зобов'язань потребує їх класифікації за різними критеріями:

1. Залежно від спрямованості:

1) *регулятивні* – зобов'язання, що спрямовані на регулювання відносин між суб'єктами в нормальному стані (договірні відносини);

2) *охоронні* – зобов'язання, які спрямовані на регулювання відносин у випадку їх порушення та спрямовані на їх відновлення (деліктні зобов'язання).

2. Залежно від підстав виникнення:

1) зобов'язання, *що виникають з правочинів* (договірні зобов'язання та зобов'язання, що виникають з односторонніх правочинів);

2) зобов'язання, *що виникають із неправомірних дій* (зобов'язання з деліктів, кондикційні зобов'язання);

3) зобов'язання, *що виникають з інших юридичних фактів* (юридичних вчинків та подій).

3. Залежно від співвідношення прав та обов'язків учасників:

1) *односторонні* – зобов'язання, в яких одну сторону наділено виключно правами, а іншу – лише обов'язками (деліктні зобов'язання);

2) *двосторонні* (взаємні) – зобов'язання, в яких кожна зі сторін наділено взаємними правами та обов'язками (договір купівлі-продажу).

4. Залежно від характеру правових зв'язків між суб'єктами:

1) *прості* – зобов'язання, в яких сторони мають лише по одному взаємопов'язаному праву та обов'язку (договір позики);

2) *складні* – зобов'язання, в яких у осіб є по декілька взаємопов'язаних прав та обов'язків (договір підряду).

5. Залежно від визначення об'єкта зобов'язання:

1) зобов'язання з *конкретно визначеним об'єктом*;

2) *альтернативні* – зобов'язання, в яких боржник повинен вчинити на користь кредитора за власним вибором одну з декількох дій, які передбачено в зобов'язанні, або відмовитися від вчинення однієї з передбачених дій (за договором особа повинна або передати певну річ, або оплатити її вартість).

Вважається, що боржник має право вибору предмета зобов'язання, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (ст.539 ЦК України);

3) *факультативні* – зобов'язання, в яких боржник повинен вчинити на користь кредитора конкретну дію чи відмовитися від її вчинення, а у разі невиконання цього зобов'язання – вправі замінити його іншим конкретно визначеним зобов'язанням (за зобов'язанням особа повинна передати певну річ, а у разі невиконання – повинна передати іншу річ).

6. Залежно від значимості цивільних зобов'язань:

1) *основні* – зобов'язання, які існують самостійно (договір купівлі-продажу);

2) *додаткові* (акцесорні) – зобов'язання, які забезпечують належне виконання основного зобов'язання та виникають лише за умови існування основного (зобов'язання із застави (додаткове), яке забезпечує виконання зобов'язання за кредитом (основне)).

7. Залежно від персоніфікації суб'єктів:

1) *неперсоніфіковані* – зобов'язання, в яких для виконання не має значення суб'єкт зобов'язання;

2) *фидуціарні* – зобов'язання, в яких дія повинна бути виконана конкретною особою чи перед конкретною особою, а у разі відсутності цієї особи щодо них не виникає правонаступництва, вони припиняються, оскільки базуються на особисто довірчих відносинах сторін (зобов'язання із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю).

3) зобов'язання *на користь третьої особи* – зобов'язання, в яких виконання має бути здійснене боржником не на користь кредитора, а на користь визначеної кредитором третьої особи;

4) зобов'язання, які *виконуються третьою особою* – зобов'язання, в яких виконання на користь кредитора має бути здійснене не боржником, а третьою особою, за згоди кредитора.

3. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ.

Суб'єктами цивільних зобов'язань є кредитор і боржник (ч.1 ст.510 ЦК України).

Кредитором визнається сторона у зобов'язанні, яка наділена правом вимоги щодо вчинення або ж відмови від вчинення іншою стороною певної дії.

Боржник – суб'єкт зобов'язання, який повинен здійснити на користь кредитора певну дію чи утриматися від її виконання.

В зобов'язанні сторін завжди дві, але на кожній зі сторін може бути по декілька осіб (ч.2 ст.510 ЦК України).

Зобов'язання, в якому на боці хоча б однієї зі сторін виступають декілька суб'єктів має назву **зобов'язання з множинністю осіб**. Види таких зобов'язань:

1) зобов'язання з *активною множинністю* – зобов'язання, в якому декілька осіб беруть участь на стороні кредитора (якщо фізична особа завдала шкоди майну, яке є у спільній власності);

2) зобов'язання з *пасивною множинністю* – зобов'язання, в якому декілька осіб беруть участь на стороні боржника (якщо шкоду завдано фізичній особі спільними діями автора та засобу масової інформації, який поширив неправдиву інформацію);

3) зобов'язання з *змішаною множинністю* – у зобов'язанні одночасно беруть участь декілька осіб, як на стороні боржника, так і на стороні кредитора.

Зобов'язання з множинністю суб'єктів, залежно від структури зв'язків осіб, поділяються на:

1. *Дольові* – зобов'язання, в яких кожен із кредиторів має право вимагати виконання зобов'язання, а кожен із боржників зобов'язаний виконати зобов'язання в рівній частці з іншими особами, якщо інше не встановлено договором чи актами цивільного законодавства (ст.540 ЦК України).

2. *Солідарні* – зобов'язання, в яких право вимоги чи обов'язок виконання неподільні (ст.541 ЦК України).

Вони в свою чергу можуть бути:

а) *солідарні активні* зобов'язання – мають місце у разі солідарної вимоги кредиторів. Кожен із кредиторів має право пред'явити боржникові вимогу в повному обсязі (ч.1 ст.542 ЦК України).

Виконання боржником свого обов'язку одному із солідарних кредиторів у повному обсязі звільняє боржника від виконання решті солідарних кредиторів. Солідарний кредитор, який одержав виконання від боржника, зобов'язаний передати належне кожному з решти кредиторів у рівній частці, якщо інше не встановлено договором між ними (ч.ч.3,4 ст.542 ЦК України).

б) *солідарні пасивні* зобов'язання – мають місце у разі солідарного обов'язку боржників. Кредитор має право вимагати виконання обов'язку

частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ч.1 ст.543 ЦК України).

Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконано в повному обсязі.

Виконання солідарного обов'язку в повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором.

Ліквідація солідарного боржника-юридичної особи, смерть солідарного боржника-фізичної особи не припиняють обов'язку решти солідарних боржників перед кредитором та не змінюють його обсягу та умов виконання.

Боржник, який виконав солідарний обов'язок має **право зворотної вимоги (регресу)** до кожного з решти солідарних боржників, у рівній частці (ч.1 ст.544 ЦК України).

в) *солідарні змішанні* зобов'язання – мають місце коли наявні разом активні та пасивні солідарні зобов'язання.

3. *Субсидіарні* (додаткові) – зобов'язання, в яких наявні основний та субсидіарний (додатковий) боржник.

Якщо боржник звернув свою вимогу до основного боржника, а той відмовився задовольнити вимогу кредитора, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність (ст.619 ЦК України).

Крім множинності осіб, у зобов'язанні можуть брати участь **треті особи** (ст.511 ЦК України).

Треті особи не є стороною зобов'язання, отже, воно не створює обов'язку для третьої особи (ст.511 ЦК). Однак у випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та/або кредитора. Отже, третю особу, яка не є стороною у зобов'язанні, може бути визнано учасником зобов'язання з певними правами та обов'язками.

Види зобов'язань за участю третіх осіб:

1) зобов'язання, які *виконуються на користь третьої особи* – зобов'язання виконується боржником не перед кредитором, а перед третьою особою. При цьому третя особа не наділяється правом вимоги виконання зобов'язання, однак, виконання цього зобов'язання перед третьою особою призводить до його припинення.

2) зобов'язання, які *виконуються третьою особою* – зобов'язання, в яких виконання перед кредитором здійснюється третьою особою. Це можливо, якщо з зобов'язання не випливає обов'язок виконати зобов'язання особисто. При цьому кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою (ст.528 ЦК України).

4. ЗАМІНА ОСІБ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ.

Заміна осіб у зобов'язанні означає, що первісні учасники вибувають із зобов'язання, а їх права та обов'язки переходять до інших суб'єктів.

Види заміни осіб у зобов'язанні:

- 1) відступлення права вимоги (цесія);
- 2) переведення боргу (делегація).

Цесія (заміна кредитора) – зобов'язання, за яким одна особа – первісний кредитор (цедент) передає своє право вимоги виконання зобов'язання боржником іншій особі (цесіонарію), на умовах и в обсязі, що існували на момент переходу прав, якщо інше не передбачено законом чи договором (ст.514 ЦК України).

Цесія здійснюється шляхом правочину, форма якого залежить від форми правочину, на підставі якого виникло зобов'язання (ч.1 ст.513 ЦК України).

Порядок заміни кредитора:

1) згода боржника на проведення цесії не вимагається, оскільки вважається, що для боржника не має значення перед яким кредитором виконувати зобов'язання;

2) боржник повинен бути письмово повідомлений про цесію. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, новий кредитор несе ризик настання несприятливих наслідків, наприклад, якщо боржник виконає зобов'язання перед первісним кредитором, воно вважатиметься належно виконаним (ч.2 ст.516 ЦК України);

3) первісний кредитор повинен надати новому кредитору документи щодо правочину та всю важливу інформацію, необхідну для виконання правочину (ч.1 ст.517 ЦК України).

Вихід цедента із зобов'язання означає, що він припиняє бути стороною у зобов'язанні, отже, не відповідає перед цесіонарієм за невиконання боржником свого обов'язку, окрім випадку, якщо він поручився за таке виконання. Цедент залишається відповідальним перед цесіонарієм за недійсність переданої йому вимоги (ст.519 ЦК України).

Переведення боргу (делегація) – заміна боржника у зобов'язанні (ст.520 ЦК України).

На відміну від цесії, де кредитору однаково, перед ким виконувати зобов'язання, у разі переведу боргу наявність згоди кредитора є обов'язковою (ст.520 ЦК України).

Заміна боржника також опосередковується певним правочином, форма якого також залежить від форми правочину, яким опосередковується зобов'язання.

Як і при цесії, новий боржник у зобов'язанні має право висунути проти вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником (ст.522 ЦК України).

Заміна боржника допускається за умови, якщо інше не передбачено законом (ст.520 ЦК України).

5. ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Підстави виникнення зобов'язання – юридичні факти або їх сукупність (юридичні склади), з настанням яких пов'язують виникнення зобов'язання.

Згідно ч.2 ст.509 ЦК України, зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст.11 ЦК України :

1) Найпоширенішою підставою виникнення зобов'язання є *договір*, як прямо передбачений у ЦК (поіменованій договір), так і не передбачений ЦК, але такий, що відповідає загальним засадам цивільного законодавства (непоіменованій договір).

2) *Односторонній правочин* (публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу або за результатами конкурсу, оскільки у разі виконання завдання особа, яка публічно обіцяла винагороду, зобов'язана виплатити її (ст.1184 ЦК України), а переможець конкурсу має право вимагати від його засновника виконання свого зобов'язання (ст.1156 ЦК України)).

3) *Акти органів державної влади, влади Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування* можуть бути підставою виникнення зобов'язання лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, а також вони можуть бути підставою для укладення договорів.

4) *Завдання шкоди*, як майнової (матеріальної), так і моральної іншій особі.

5) *Інші неправомірні дії* правопорушника (наприклад, набуття або збереження майна однією особою за рахунок іншої без достатньої правової підстави).

5) *Інші юридичні факти*, як дії (створення літературних, художніх творів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності), так і події (стихійне лихо, настання якого за умовами договору страхування є страховим випадком).

6) *Рішення суду* (наприклад, про зміну договору в зв'язку з істотною зміною обставин (ч.4 ст.652 ЦК України)).

ТЕМА 2: ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

План

1. Поняття та принципи виконання зобов'язання.
2. Предмет виконання зобов'язання.
3. Суб'єкти виконання зобов'язання.
4. Місце, строк та спосіб виконання зобов'язання.
5. Підтвердження виконання зобов'язання.

1. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Виконання зобов'язання – вчинення боржником на користь кредитора певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання.

Загальна умова виконання зобов'язання – воно має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до

звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст.526 ЦК України).

Правила виконання зобов'язання:

1. Виконання недоговірною зобов'язання має відбуватися відповідно до вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства.

2. Виконання договірною зобов'язання повинно відбуватися відповідно до умов договору (ст.627 ЦК України). Але з цього правила є виключення:

1) якщо договір містить обов'язкові умови (ст.628 ЦК України), то зобов'язання має виконуватися не тільки відповідно до цих умов, а й згідно з вимогами ЦК та інших актів цивільного законодавства;

2) якщо у договорі певні умови відсутні і не передбачені актами цивільного законодавства, то виконання має здійснюватися відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. При цьому, звичаї ділового обороту – це правила поведінки, усталені у сфері підприємницької діяльності; а вимоги, що звичайно ставляться - це усталені положення, які використовуються у цивільному обороті його учасниками.

Принципи виконання зобов'язання:

- 1) принцип належного виконання зобов'язання;
- 2) принцип незамінності зобов'язання;
- 3) принцип реальності виконання;
- 4) принципи розумності, добросовісності та справедливості;
- 5) принцип валюти зобов'язання.

1. Принцип належного виконання зобов'язання - передбачений законом обов'язок сторін при виконанні зобов'язання дотримуватися умов про місце, строк, спосіб та предмет зобов'язання. Він складається з наступних елементів:

1) виконання зобов'язання *належним суб'єктом* – боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту (ч.1 ст.527 ЦК України);

2) виконання зобов'язання *у належному місці* – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в тому місці, що передбачене договором чи законом (ч.1 ст.532 ЦК України);

3) виконання зобов'язання *в належний строк* – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в той строк, який визначається для виконання зобов'язання (ч.1 ст. 530 ЦК України);

4) виконання зобов'язання *в належний спосіб* – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в порядку, передбаченому в договорі чи законі;

5) виконання зобов'язання *щодо належного предмету* – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки щодо певної речі, дії або послуги, які прямо передбачені в законі або договорі.

2. Принцип незмінності зобов'язання – передбачена законом заборона односторонньої відмови від зобов'язання чи односторонньої зміни його умов, якщо інше не встановлено договором або законом (ст.525 ЦК України).

3. Принцип реального виконання зобов'язання – передбачений законом обов'язок сторін виконати зобов'язання в натурі, тобто боржник має здійснити на користь кредитора саме ту дію, яка прямо передбачена в зобов'язанні (без заміни її іншою дією або грошовим еквівалентом), а кредитор має право вимагати її вчинення.

Але боржник може бути звільнений від виконання зобов'язання у натурі, якщо це передбачено у договорі або законі, зокрема, у разі відмови кредитора від прийняття виконання, яке внаслідок прострочення втратило для нього інтерес (ч.2 ст.612 ЦК України), при переданні відступного (ст.600 ЦК України), при відмові кредитора від договору (ст.615 ЦК, ч.3 ст.612 ЦК України).

4. Згідно з ч.3 ст.509 ЦК України, зобов'язання має ґрунтуватися на **принципах добросовісності, розумності та справедливості**, що є загальними засадами цивільного законодавства.

Наприклад, замовник за договором про надання послуг зобов'язаний сплатити виконавцеві розумну плату (ст.903 ЦК України); підрядник у договорі підряду має право на отримане заощадження, що виникло в результаті економного ведення робіт, за умови забезпечення належної їх якості (ст.845 ЦК України); замовник у договорі підряду зобов'язаний сприяти підрядникові у виконанні роботи (ст.850 ЦК України).

5. Принцип валюти зобов'язання – передбачений законом обов'язок сторін виконати зобов'язання у грошовій одиниці України – гривні (ст.99 Конституції України, ч.1 ст.524, ч.1 ст.533 ЦК України). При цьому, сторони можуть визначати грошовий еквівалент такого зобов'язання в іноземній валюті (ч.2 ст.524, ч.2 ст.533 ЦК України). Правила виконання такого зобов'язання передбачаються ч.2 ст.533 ЦК України.

Використання іноземної валюти, а також платіжних документів у іноземній валюті при здійсненні розрахунків на території України за зобов'язаннями допускається у випадках, порядку та на умовах, встановлених законом (ч.3 ст.533 ЦК України).

2. ПРЕДМЕТ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Предмет виконання зобов'язання – це конкретна річ, робота чи послуга, яку згідно із зобов'язанням боржник повинен передати, виконати або надати кредиторіві.

Оскільки предмет виконання залежить від конкретного виду зобов'язання, вимоги щодо нього визначаються умовами договору та нормами ЦК, що регулюють певні види зобов'язань. Правила щодо предмета виконання встановлені лише стосовно грошових (ст.ст.533-536 ЦК України) та альтернативних зобов'язань (ст.539 ЦК України).

Предметом виконання грошового зобов'язання є певна грошова сума, що має бути сплачена за будь-яким оплатним договором (купівлі-продажу, ренти, підряду); за договором, предметом якого виступають гроші (позика, дарування); за зобов'язанням з відшкодування шкоди; за зобов'язанням, що виникає у зв'язку з набуттям та збереженням майна без достатньої правової підстави.

Правила виконання грошового зобов'язання:

1) грошове зобов'язання виконується у гривнях (ч.1 ст.524, ч.1 ст.533 ЦК України);

2) якщо у грошовому зобов'язанні був визначений його еквівалент в іноземній валюті, то воно також має бути виконане у гривнях (ч.2 ст.524, ч.2 ст.533 ЦК України). При цьому сума, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інше не встановлено договором, законом чи іншим нормативно-правовим актом;

3) використання іноземної валюти при здійсненні розрахунків за зобов'язаннями на території України допускається тільки у випадках, порядку та на умовах, встановлених законом;

4) сума, що виплачується за грошовим зобов'язанням може бути збільшена у наступних випадках (ч.1 ст.535 ЦК України):

а) при збільшенні встановленого законом неоподаткованого мінімуму доходів громадян у зобов'язаннях, з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, або смертю, за договором довічного утримання (догляду), в інших випадках, встановлених договором або законом;

б) при сплаті боржником процентів за користування чужими грошима, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами (ч.1 ст.536 ЦК України).

Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншими актами цивільного законодавства. Так, якщо за договором позики розмір процентів не був визначений сторонами, їх розмір визначається на рівні облікової ставки Національного банку України (ч.1 ст.1048 ЦК України). Це правило поширюється на договір банківського вкладу (ч.1 ст.1061 ЦК України). За кредитним договором розмір процентів визначається залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів (ч.1 ст.1056-1 ЦК України).

Особливість виконання альтернативного зобов'язання:

Альтернативним є зобов'язання, в якому боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора одну з двох або декількох дій (ст.539 ЦК України). Тому його предмет є також альтернативним (або певна річ, або певна сума грошей).

За загальним правилом, право вибору предмету виконання належить боржникові, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Так, покупець (кредитор), якому за договором передано товар неналежної якості, має право вимагати від продавця пропорційного зменшення ціни або безоплатного усунення недоліків товару чи відшкодування витрат на усунення їх недоліків, а у разі, якщо має місце істотне порушення вимог щодо якості товару, покупець має право відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми чи вимагати заміни останнього (ч.ч.1 та 2 ст.678 ЦК України).

3. СУБ'ЄКТИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (ч.1 ст.527 ЦК України).

Кожна із сторін має право вимагати доказів того, що обов'язок виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою. Це можуть бути документи, що посвідчують особу кредитора та боржника; довіреність, видана кредитором особі, яку він уповноважив на прийняття виконання від боржника; документ, що підтверджує покладання боржником на іншу особу обов'язку з виконання зобов'язання.

Також кожна із сторін несе ризик наслідків непред'явлення такої вимоги (ч.2 ст.527 ЦК України). Так, у разі виконання зобов'язання без встановлення особи кредитора, ризик можливих наслідків покладається на боржника. Отже, належний кредитор має право вимагати від боржника нового виконання зобов'язання. При прийнятті виконання від особи, яка не є боржником, наслідки покладаються на особу, що здійснила таке прийняття, за правилами, встановленими стосовно зобов'язань про безпідставне набуття майна (ст.ст. 1212-1215 ЦК України).

У випадках, коли сторони не можуть особисто виконати зобов'язання, вони можуть вдатися до правових механізмів передоручення та переадресування виконання.

У випадках, якщо обов'язок боржника щодо особистого виконання зобов'язання не передбачений, можливим є **передоручення виконання** зобов'язання, тобто покладення боржником виконання свого зобов'язання на іншу особу.

Правила передоручення виконання зобов'язання (ст.528 ЦК України):

1) має бути досягнута згода між боржником та іншою особою про виконання зобов'язання за боржника;

2) кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою, якщо з умов договору, вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто (ч.1 ст.528 ЦК України);

3) якщо інша особа, якій передоручене виконання зобов'язання, не виконує або неналежно його виконує, боржник повинен виконати зобов'язання сам (ч.2 ст.528 ЦК України);

4) інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, застави) внаслідок звернення кредитором стягнення на майно.

Переадресування виконання – надання кредитором права на прийняття виконання від боржника третій особі. Спеціальна стаття, яка б прямо передбачала дане право кредитора у ЦК відсутня, а даний висновок базується на аналізі змісту ст.527 ЦК України.

Правила виконання зобов'язання з множинністю осіб:

Особливості виконання дольового зобов'язання – кожний з кредиторів має право вимагати виконання, а кожний з боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства (ст.540 ЦК України), тобто за загальним правилом, до зобов'язань з множинністю осіб застосовуються правила про дольовий (частковий) порядок виконання.

Особливості виконання солідарного зобов'язання:

1. При множинності на боці кредитора:

1) кожний із солідарних кредиторів має право пред'явити боржникові вимогу в повному обсязі, якщо останній не виконав свій обов'язок будь-кому з них на свій розсуд до пред'явлення вимоги (ч.1 ст.542 ЦК України);

2) виконання боржником свого обов'язку одному із солідарних кредиторів у повному обсязі звільняє його від виконання решті солідарних кредиторів (ч.3 ст.542 ЦК України);

3) той із солідарних кредиторів, який одержав виконання від боржника у повному обсязі, зобов'язаний передати належне кожному з решти солідарних кредиторів у рівній частці, якщо інше не встановлено договором між ними (ч.4 ст.542 ЦК України).

2. При множинності на боці боржників:

1) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або у повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ч.1 ст.543 ЦК України);

2) кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недержане від решти боржників (ч.2 ст.543 ЦК України);

3) виконання солідарного обов'язку у повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти боржників перед кредитором (ч.4 ст.543 ЦК України);

4) боржник, що виконав солідарний обов'язок у повному обсязі, має право зворотної вимоги (регресу) до кожного з решти солідарних боржників (ст.544 ЦК України).

Особливості виконання субсидіарного зобов'язання:

1) кредитор повинен пред'явити вимогу виконання зобов'язання до основного боржника (ч.2 ст.619 ЦК України);

2) у випадку відмови з боку основного боржника задовольнити вимогу кредитора, останній може пред'явити вимогу у повному обсязі до додаткового боржника (ч.2 ст.619 ЦК України);

3) додатковий боржник повинен до задоволення вимоги кредитора повідомити про це основного боржника, а у разі пред'явлення до нього позову, – подати клопотання до суду про залучення основного боржника до участі у справі. Невиконання додатковим боржником цієї вимоги надає право основному боржнику висунути проти його регресної вимоги усі заперечення, які він мав проти кредитора (ч.4 ст.619 ЦК України).

4. МІСЦЕ, СТРОК ТА СПОСІБ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Місце виконання зобов'язання може бути визначене у наступний спосіб (ч.1 ст.532 ЦК України):

1. Встановлено сторонами в договорі.

2. Визначено в законі, якщо місце виконання зобов'язання в договорі не встановлено.

Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, виконання провадиться за правилами ч.1 ст.532 ЦК України :

1) за зобов'язанням про передання нерухомого майна – місце виконання визначається за місцезнаходженням цього майна;

2) за зобов'язанням про передання товару на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару перевізникові;

3) за зобов'язанням про передання товару на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару, якщо це місце було відоме кредиторіві на момент виникнення зобов'язання;

4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Однак якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора з віднесенням на кредитора всіх витрат, пов'язаних зі зміною місця виконання;

5) за іншим зобов'язанням – місце виконання зобов'язання визначається за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Зобов'язання може бути виконане і в іншому місці, якщо це встановлено актами цивільного законодавства або випливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (ч.2 ст.532 ЦК України).

Залежно від визначення **строку виконання**, зобов'язання можуть бути двох видів:

1) зобов'язання з визначеним строком (терміном) виконання – зобов'язання, строк виконання якого визначається роками, місяцями, тижнями,

днями, годинами, календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Таке зобов'язання має бути виконано в належний строк – той строк, який визначається для виконання цього зобов'язання. А якщо строк (термін) виконання визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, зобов'язання підлягає виконанню з настанням цієї події (ч.1 ст.530 ЦК України).

2) Зобов'язання з *невизначеним строком (терміном) виконання* – строк виконання не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги кредитором.

Якщо строк виконання не встановлено або визначено моментом пред'явлення вимоги, то кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у 7-денний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства (ч.2 ст.530 ЦК України).

Якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту, допускається **дострокове виконання зобов'язання** (ст.531 ЦК України).

Спосіб виконання зобов'язання обумовлюється сторонами в договорі чи визначається в законі.

Виконання зобов'язання може відбуватися у наступний спосіб:

1) *одноразове виконання* зобов'язання у повному обсязі;

2) періодичне виконання зобов'язання *частинами* (наприклад, сплата грошових сум), якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту (ст.529 ЦК України).

У випадку, якщо зобов'язання не може бути виконано боржником не з його вини (відсутність кредитора у місці виконання зобов'язання; ухилення кредитора від прийняття виконання; відсутність представника недієздатного кредитора) боржник має право виконати зобов'язання шляхом внесення належних з нього кредиторів грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса, нотаріальної контори. Нотаріус зобов'язаний повідомити кредитора про внесення боргу в депозит (ст.537 ЦК України).

Окремим способом виконання зобов'язання є зустрічне виконання.

Зустрічне виконання зобов'язання – виконання свого обов'язку однією із сторін, яке відповідно до договору обумовлене виконанням другою стороною свого обов'язку (ч.1 ст.538 ЦК України).

Правила зустрічного виконання зобов'язання:

1) сторони повинні виконувати свої обов'язки одночасно, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (ч.2 ст.538 ЦК України);

2) у разі невиконання однією із сторін свого обов'язку (або за наявності підстав вважати, що вона не виконає обов'язку у встановлений строк, або

виконає його не в повному обсязі), друга сторона має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання повністю або частково (ч.3 ст.538 ЦК України);

3) якщо зустрічне виконання здійснено однією із сторін, незважаючи на невиконання даного обов'язку іншою стороною, остання повинна виконати свій обов'язок (ч.4 ст.538 ЦК України).

5. ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Згідно ст.545 ЦК України підтвердити виконання зобов'язання можливо двома способами:

1. За допомогою *письмових доказів кредитора* – видачею кредитором боржникові розписки про прийняття виконання.

Кредитор, що прийняв виконання зобов'язання від боржника за правочином (незалежно від того, у якій формі він вчинений), зобов'язаний видати боржникові розписку, за умови, що боржник цього вимагає (ч.1 ст. 545 ЦК України).

2. За допомогою *фактичних дій кредитора* – повернення кредитором боржникові боргового документу, який видавався при виникненні зобов'язання.

Якщо при вчиненні правочину боржник видавав кредиторіві борговий документ (боргову розписку), кредитор після прийняття виконання зобов'язання повинен повернути його боржникові. У випадку, неможливості повернення боргового документу, кредитор зобов'язаний вказати про це у розписці (ч.2 ст. 545 ЦК України). Наявність боргового документа у боржника підтверджує виконання ним свого обов'язку (ч.3 ст.545 ЦК України).

Правові наслідки відмови кредитора видати боржникові розписку чи повернути борговий документ (ч.4 ст.545 ЦК України):

- 1) боржник має право затримати виконання зобов'язання;
- 2) настає прострочення кредитора.

ТЕМА 3: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

План

1. Поняття та види способів забезпечення виконання зобов'язання.
2. Неустойка: поняття та види.
3. Особливості поруки як способу забезпечення.
4. Особливості гарантії як способу забезпечення.
5. Особливості завдатку як способу забезпечення.
6. Поняття, ознаки та види застави.
7. Особливість притримання як способу забезпечення виконання зобов'язання.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Способи забезпечення виконання зобов'язань – додаткові правові заходи, покликані стимулювати боржника до своєчасного та належного виконання зобов'язання шляхом встановлення негативних правових наслідків у разі його невиконання або неналежного виконання.

Види способів забезпечення виконання зобов'язань:

- 1) неустойка;
- 2) порука;
- 3) гарантія;
- 4) застава;
- 5) притримання;
- 6) завдаток;
- 7) право довірчої власності (ч.1 ст.546 ЦК України);
- 8) інші види забезпечення виконання зобов'язання, встановлені договором або законом (ч.2 ст.546 ЦК України).

Особливості способів забезпечення виконання зобов'язання:

1) акцесорний (додатковий) характер щодо основного зобов'язання означає, що забезпечувальне (додаткове) зобов'язання не існує самостійно, а виникає для забезпечення основного зобов'язання і поділяє його долю.

Акцесорний характер забезпечувального (додаткового) зобов'язання полягає в тому, що:

а) зобов'язання існує остільки, оскільки існує основне зобов'язання, з припиненням основного припиняється і додаткове;

б) недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено законом (ч.2 ст.548 ЦК України). Але недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання (ч.3 ст.548 ЦК України).

Винятком з правила про акцесорний характер способів забезпечення виконання зобов'язання є гарантія, яка є самостійним способом забезпечення виконання зобов'язання і не залежить від припинення або недійсності основного зобов'язання (ст.562 ЦК України).

2) Засоби забезпечення основного зобов'язання можуть бути застосовані, якщо це прямо передбачено законом або договором (ч.1 ст.548 ЦК України).

3) Існує можливість встановлення декількох способів забезпечення щодо одного основного зобов'язання одночасно (наприклад, застава та неустойка для забезпечення кредитного договору).

4) Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання завжди вчиняється у письмовій формі. Недодержання письмової форми тягне за собою нікчемність такого правочину (ст.547 ЦК України).

2. НЕУСТОЙКА: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ.

Неустойка (штраф, пеня) – грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання (ст.549 ЦК України).

Штраф – неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч.2 ст.549 ЦК України).

Пеня – неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч.3 ст.549 ЦК України).

Види неустойки:

1. Відповідно до підстав встановлення:

1) *договірна неустойка* – це неустойка, що встановлюється за домовленістю сторін (її розмір, співвідношення із збитками, порядок обчислення залежать від волі учасників основного зобов'язання);

2) *законна неустойка* – це неустойка, що визначається ЦК і застосовується незалежно від того, передбачений чи ні обов'язок її сплати в договорі.

Розмір законної неустойки, може бути збільшений у договорі, якщо таке збільшення не заборонено законом.

Зменшити розмір законної неустойки сторони можуть лише у разі, якщо інше не передбачено законом (ч.2 ст.551 ЦК України). Розмір неустойки може бути зменшений також за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, що мають істотне значення (ч.3 ст.551 ЦК України).

2. Відповідно до співвідношення зі збитками:

1) *штрафна (кумулятивна) неустойка* – неустойка, що стягується понад збитки. Вона має значення загального правила (ч.1 ст.624 ЦК України) і застосовується у всіх випадках, якщо договором не передбачені інші види неустойки;

2) *залікова неустойка* – це неустойка, за якої збитки відшкодовуються у частині, не покритій неустойкою, якщо це прямо передбачено в договорі (ч.2 ст.624 ЦК України);

3) *виключна неустойка* – це неустойка, що обмежує відповідальність тільки сплатою неустойки і виключає право на відшкодування збитків (ч.3 ст.624 ЦК України);

4) *альтернативна неустойка* – це вид неустойки, коли за вибором кредитора стягується або неустойка, або відшкодовуються збитки (ч.3 ст.624 ЦК України).

Право на неустойку **виникає** у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання боржником, незалежно від наявності у кредитора збитків (ч.1 ст.550 ЦК України).

Проценти на неустойку не нараховуються.

Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме та нерухоме майно. Якщо предметом неустойки є грошова сума, її розмір встановлюється договором або актом цивільного законодавства (ч.ч.1,2 ст.551 ЦК України).

Сплата неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі та не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання (ст.552 ЦК України).

До вимог про стягнення неустойки застосовується скорочений строк позовної давності – 1 рік (ст.258 ЦК України).

3. ОСОБЛИВОСТІ ПОРУКИ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Порука – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку (ч.1 ст.553 ЦК України).

Підставою **виникнення** поруки є укладання договору між поручителем і кредитором за основним зобов'язанням. Договір укладається у письмовій формі, за бажанням сторін він може бути нотаріально посвідчений.

Сутність відносин поруки – поручитель зобов'язується при порушенні боржником основного зобов'язання, нести відповідальність перед кредитором поряд з боржником за основним зобов'язанням.

За загальним правилом боржник та поручитель відповідають перед кредитором як *солідарні боржники*. Тому, кредитор може заявляти свої вимоги як до боржника за основним зобов'язанням, так і до поручителя. Але договором поруки може бути встановлена і *субсидіарна відповідальність* поручителя перед кредитором (ч.1 ст.554 ЦК України). У цьому випадку до пред'явлення вимоги поручителю кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо останній відмовився задовольнити вимогу кредитора або той не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

Обсяг відповідальності поручителя є повним. Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (ч.2 ст.554 ЦК України).

Механізм реалізації відносин поруки:

1) у разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову – подати клопотання про залучення боржника до участі в справі (ч.1 ст.555 ЦК України);

2) якщо поручитель не повідомить боржника про вимогу кредитора і сам виконає зобов'язання, боржник має право висунути проти вимоги поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги кредитора (ч.1 ст.555 ЦК України);

3) до поручителя, який виконав зобов'язання, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання (ч.2 ст.556 ЦК України);

4) після виконання поручителем зобов'язання, кредитор повинен вручити йому документи, які підтверджують цей обов'язок боржника (ч.2 ст.556 ЦК України);

5) боржник, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, він повинен негайно повідомити про це поручителя (ч.1 ст.557 ЦК України). Це необхідно для того, щоб не відбулося подвійне виконання зобов'язання;

б) поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з ненаправленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого обов'язку, має право або стягнути з кредитора безпідставно одержане, або пред'явити зворотну вимогу до боржника (ч.2 ст.557 ЦК України).

Підстави припинення поруки (ст.559 ЦК України):

1) припинення забезпеченого порукою зобов'язання;

2) зміна зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;

3) відмова кредитора від прийняття належного виконання після настання строку виконання зобов'язання;

4) переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання іншим боржником у договорі поруки чи при переведенні боргу;

5) закінчення строку, встановленого в договорі поруки.

Якщо такий строк не встановлено, порука припиняється у разі виконання основного зобов'язання у повному обсязі або якщо кредитор протягом трьох років з дня настання строку (терміну) виконання основного зобов'язання не пред'явить позову до поручителя.

Якщо строк (термін) виконання основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор протягом трьох років з дня укладення договору поруки не пред'явить позову до поручителя. Для зобов'язань, виконання яких здійснюється частинами, строк поруки обчислюється окремо за кожною частиною зобов'язання, починаючи з дня закінчення строку або настання терміну виконання відповідної частини такого зобов'язання.

Ліквідація боржника-юридичної особи не припиняє поруку, якщо до дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про припинення боржника-юридичної особи кредитор звернувся до суду з позовом до поручителя у зв'язку з порушенням таким боржником зобов'язання (ч.5 ст.559 ЦК України).

4. ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТІЇ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Гарантія – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку (ст.560 ЦК України).

Отже, **суб'єктами** гарантійних відносин виступають:

- 1) гарант – банк, фінансова установа, страхова організація;
- 2) бенефіціар – кредитор за основним зобов'язанням;
- 3) принципал – боржник за основним зобов'язанням.

Особливість гарантії полягає в тому, що вона є єдиним серед способів забезпечення виконання зобов'язання, що не має акцесорного характеру. Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема й тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання (ст.562 ЦК України).

Підстава виникнення гарантії – укладання одностороннього правочину.

Змістом правочину є обов'язок гаранта сплатити кредитору (бенефіціару) грошову суму відповідно до умов гарантії у разі порушення боржником зобов'язання (ч.1 ст.563 ЦК України).

Обсяг відповідальності гаранта перед кредитором (бенефіціаром) за порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, обмежується сплатою суми, на яку гарантію видано (ч.1 ст.566 ЦК України).

Гарант має право на оплату послуг, наданих ним боржникові (ст.567 ЦК України).

Гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, яку він сплатив за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником, окрім випадків, якщо сума, яку гарант сплатив кредиторів, не відповідає умовам гарантії (ст.569 ЦК України).

Підстави припинення гарантії (ст.568 ЦК України):

- 1) сплата кредиторів суми, на яку видано гарантію;
- 2) закінчення строку дії гарантії;
- 3) відмова кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

5. ОСОБЛИВОСТІ ЗАВДАТКУ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Завдаток – це грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання (ч.1 ст.570 ЦК України).

Функції завдатку:

- 1) платіжна – грошові кошти передаються в рахунок належних за договором платежів;
- 2) посвідчувальна – сплата завдатку є доказом факту укладення основного договору;
- 3) забезпечувальна – завдаток є способом стимулювання сторін до належного виконання зобов'язання та відновлення їх прав у разі невиконання зобов'язання.

Особливість завдатку полягає в тому, що ним можуть забезпечуватися лише договірні грошові зобов'язання (ст.570 ЦК України).

Підстава **виникнення** – укладання договору. Договір укладається у письмовій формі і вважається укладеним після передачі боржником предмета завдатку кредитором.

Правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого завдатком залежать від того, з чиєї вини зобов'язання, що забезпечено завдатком, було порушено (ч.1 ст.571 ЦК України):

1) якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника – завдаток залишається у кредитора;

2) якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора – завдаток повертається боржникові в подвійному розмірі;

3) сторона, винна у порушенні зобов'язання, має відшкодувати другій стороні збитки в сумі, на яку вони перевищують розмір завдатку, якщо інше не встановлено договором (ч.2 ст.571 ЦК України).

У разі припинення зобов'язання до початку його виконання або внаслідок неможливості його виконання завдаток підлягає поверненню (ч.3 ст.571 ЦК України).

Від завдатку слід відрізнити **аванс** – повний або частковий платіж за договором. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом (ч.2 ст.570 ЦК України). Аванс, як і завдаток, виконує посвідчувальну та платіжну функції, але не є способом забезпечення виконання зобов'язання. Якщо сторона, яка одержала аванс, не виконала своїх зобов'язань, інша сторона має право вимагати лише повернення авансу, а не сплати його подвійної суми.

6. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ ЗАСТАВИ.

Застава – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст.572 ЦК України).

Предметом застави може бути будь-яке майно (річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужено заставадавцем і на яке може бути звернено стягнення, а також майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби) (ч.ч.1,2 ст.576 ЦК України).

Права заставодержателя поширюються на приналежності речі, якщо інше не встановлено договором; а також на плоди, продукцію і доходи, одержані від використання заставленого майна, у випадках, встановлених договором (ч.3 ст.576 ЦК України).

Не може бути заставлене (ч.ч.4,5,7 ст.576 ЦК України):

1) майно, вилучене з цивільного обороту;

2) культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру

національного культурного надбання; пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації;

3) інше майно, застава якого прямо заборонена законом;

4) вимоги, що мають особистий характер (про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю);

5) інші вимоги, застава яких заборонена законом.

Підстави виникнення застави (ст.574 ЦК):

1) Укладання договору.

Договір застави має бути укладено у письмовій формі.

Якщо предметом застави є нерухоме майно, а також в інших випадках, встановлених законом, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню, крім випадків, установлених законом. Крім того, застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації (ч.ч.1, 2 ст.577 ЦК України).

Застава рухомого майна може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Моментом реєстрації застави є дата і час внесення відповідного запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна (ч.ч.3, 4 ст.577 ЦК України).

2) На підставі закону – відповідно до імперативних норм, передбачених в ЦК України, законах України «Про заставу», «Про іпотеку».

3) За рішенням суду.

Сторони договору застави:

1) Заставодавець – особа, яка надає майно у заставу (боржник або третя особа – майновий поручитель) (ч.1 ст.583 ЦК України).

Заставодавцем може бути власник речі (або особа, якій належить майнове право), а також особа, якій власник речі (або особа, якій належить майнове право), передали річ або майнове право з правом їх застави.

2) Заставодержатель – кредитор за основним зобов'язанням.

На кожній із сторін можуть виступати фізичні, юридичні особи, держава, інші суб'єкти публічного права.

Істотними умовами договору застави є суть, розмір і строк (термін) виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, та (або) посилання на договір чи інший правочин, яким встановлено основне зобов'язання, опис предмета застави, а також інші умови, погоджені сторонами договору (ч.1 ст.584 ЦК України).

Оцінка предмета застави здійснюється у випадках, передбачених договором або законом (ч.1 ст.582 ЦК України). Так, згідно Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» передбачає обов'язкову оцінку в разі передачі під заставу державного та комунального майна. Оцінка застави здійснюється відповідно до звичайних цін, що склалися на момент виникнення права застави, якщо інше не передбачено законом або договором.

Права та обов'язки сторін, що виникають з договору застави:

1) Право користування предметом застави:

Якщо предмет застави залишається у володінні заставодавця, він, за загальним правилом, може ним користуватися, у тому числі одержувати з нього плоди та доходи (ч.1 ст.586 ЦК України).

Але якщо предмет застави передається у володіння заставодержателя, то він, за загальним правилом, не має права користуватися закладеною річчю. Право користування предметом застави може бути надане заставодержателю лише у випадках, якщо це прямо передбачене договором застави (ч.4 ст.586 ЦК України).

2) Право розпорядження предметом застави:

Заставодавець має право розпорядитися предметом застави (відчужувати, передавати у користування іншій особі або іншим чином розпоряджатися ним) лише за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором застави або законом (ч. 2 ст.586 ЦК України). Договір може містити заборону відчуження заставленого майна.

Заставодавець може також заповідати заставлене майно (ч.3 ст.586 ЦК України). Правочин, яким обмежується дане право є нікчемним.

3) Право Perezастави. Perezастава вже заставленого майна дозволяється, якщо інше не встановлено законом або попереднім договором застави (ч.1 ст.588 ЦК України).

Види застави (ст.575 ЦК України):

1) *іпотека* – це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи (ч.1 ст.575 ЦК України). Згідно Закону України «Про іпотеку», іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому законом.

2) *заклад* – це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі (ч.2 ст.575 ЦК України).

Крім того, ст.575 ЦК України вказує на існування і інших видів застави, передбачених законом. А Закон України «Про заставу» передбачає наступні види застави рухомого майна:

- 1) заклад;
- 2) застава товарів у обороті та переробці;
- 3) застава майнових прав;
- 4) застава цінних паперів.

Правові наслідки невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою:

1. Заставодержатель набуває *право звернення стягнення на предмет застави* (ч.1 ст.589 ЦК України).

Звернення стягнення на заставлене рухоме майно. Заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави у разі, коли забезпечене зобов'язання не буде виконано у встановлений строк, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.2 ст.590 ЦК України).

Підставою для звернення стягнення є:

1) рішення суду, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.2 ст.590 ЦК України);

2) виконавчий напис нотаріуса – якщо договір застави був нотаріально посвідчений (Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.1999р. №1172).

3) позасудовий порядок згідно із Законом «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

До способів позасудового звернення стягнення належать:

1) передача рухомого майна у власність заставодержателя в рахунок виконання забезпеченого заставою зобов'язання;

2) продаж заставодержателем предмета застави;

3) відступлення заставодержателю права грошової вимоги, якщо предметам забезпечення є грошова вимога;

4) переказ заставодержателю відповідної грошової суми, у тому числі у порядку договірної списання, у разі, якщо предметом забезпечення є гроші або цінні папери.

2. Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення.

Вона провадиться, за загальним правилом, шляхом продажу з публічних торгів. Якщо публічні торги оголошені такими, що не відбулися, предмет застави може бути за згодою сторін переданий у власність заставодержателя за початковою ціною, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.ч.1 та 3 ст.591 ЦК України).

3. Задоволення вимог кредитора за рахунок грошової суми, отриманої від реалізації заставленого майна. Якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимог заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає із іншого майна боржника (ч.ч.1 та 3 ст.591 ЦК України).

7. ОСОБЛИВІСТЬ ПРИТРИМАННЯ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Притримання – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, за яким кредитор, який правомірно володіє реччю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних із нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання (ч.1 ст.594 ЦК України). Притриманням речі можуть забезпечуватися і інші вимоги кредитора.

Кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа (ч.3 ст.594 ЦК України).

Особливість притримання полягає у тому, що для його реалізації наявність домовленості між кредитором та боржником не вимагається. Це право надається кредитору, який володіє річчю, безпосередньо законом.

Предметом права притримання можуть бути лише індивідуально визначені чи індивідуалізовані речі. На родові речі право притримання не поширюється, бо кредитор у цьому випадку має бути зобов'язаний повернути не ті самі речі, а речі того ж роду та якості.

Кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника. Кредитор відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо вони сталися з його вини. Крім того, кредитор не має права користуватися річчю, яку він притримує у себе (ч.ч.1,2,3 ст.596 ЦК України).

До кредитора, який притримує у себе річ боржника, не переходить право власності на неї, а боржник має право розпорядитися нею, повідомивши набувача про притримання речі та права кредитора (ст.596 ЦК України).

Вимоги кредитора, який притримує річ у себе, задовольняються з її вартості, згідно з правилами, передбаченими для реалізації предмета застави (ст.ст.597, 591 ЦК України).

Підстави припинення притримання:

- 1) задоволення вимог, які забезпечуються притриманням;
- 2) відмова кредитора від права на притримання речі і передача її боржникові;
- 3) загибель речі, що притримується;
- 4) втрата кредитором володіння річчю;
- 5) звернення стягнення на річ;
- 6) надання іншого майнового забезпечення.

ТЕМА 4: ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

План

1. Підстави припинення зобов'язання.
2. Правові наслідки порушення зобов'язання.
3. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

1. ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Припинення зобов'язання – припинення усіх прав та обов'язків, що становлять його зміст, внаслідок чого втрачається правовий зв'язок суб'єктів зобов'язання.

Зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі, на підставах, передбачених законом або договором (ч.1 ст.598 ЦК України).

Підстави припинення зобов'язання:

1. *Належне виконання* зобов'язання (ст.599 ЦК України).

2. *Зарахування* зустрічних однорідних вимог (ст.601 ЦК України). Може бути застосоване для зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Умови проведення зарахування:

1) наявність зустрічних вимог – вимог тих самих сторін одна щодо одної, але по іншому зобов'язанню;

2) однорідність вимог – вимог, які за характером є однорідними (предметом яких є однакове майно або аналогічна дія);

3) настання строку їх виконання або визначення строку виконання зобов'язання моментом пред'явлення вимоги виконання.

Зарахування зустрічних вимог може бути здійснено за заявою однієї із сторін.

Зарахування зустрічних вимог не допускається у наступних випадках (ст.602 ЦК України):

1) в зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;

2) в зобов'язаннях про стягнення аліментів;

3) в зобов'язаннях щодо довічного утримання (догляду);

4) у разі спливу позовної давності;

5) в інших випадках, встановлених договором або законом.

Окремим випадком зарахування зустрічних вимог є *зарахування у разі заміни кредитора* (ст.603 ЦК України) – боржник має право пред'явити проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора (ч.1 ст.603 ЦК України).

У разі заміни кредитора зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент одержання боржником письмового повідомлення про заміну кредитора, і строк вимоги настав до його одержання або цей строк не встановлено чи визначено моментом пред'явлення вимоги.

Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент пред'явлення боржникові вимоги новим кредитором або, якщо боржник виконав свій обов'язок до пред'явлення йому вимоги новим кредитором, – на момент його виконання.

3. *Домовленість сторін*, як підстава припинення зобов'язань, може мати наступні види:

а) *передання відступного* – передання за згодою сторін боржником кредиторів грошей, іншого майна замість виконання обов'язку за договором (виконання робіт, надання послуг тощо) (ст.600 ЦК України).

Відступне – це акт відкупу боржника від виконання зобов'язання. Розмір, строки та порядок передання відступного встановлюються сторонами.

б) *новація* – домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (ч.2 ст.604 ЦК України).

Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом.

Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані із первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором, крім випадків, коли первісне зобов'язання змінене планом санації або реструктуризації згідно з Кодексом України з процедур банкрутства і заставодержатель проголосував проти такого плану. (ч.4 ст.604 ЦК України).

Відмінність новації від передання відступного полягає в тому, що при переданні відступного зобов'язання припиняється, а при новації відбувається заміна зобов'язання між тими самими сторонами.

4. *Прощення боргу* – звільнення кредитором боржника від виконання його зобов'язань на безоплатній основі, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора (ст.605 ЦК України).

5. *Поєднання боржника та кредитора в одній особі* (ст.606 ЦК України) можливе у разі, якщо боржник отримує право вимоги за зобов'язанням.

Це є можливим, наприклад, при злитті чи приєднанні юридичних осіб, що пов'язані взаємними зобов'язаннями, або ж у разі, якщо до особи-кредитора в порядку спадкування переходять права вимоги виконання зобов'язання.

6. *Неможливість виконання зобов'язання у зв'язку із обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає* (ст.607 ЦК України).

Дані обставини повинні мати об'єктивний характер (наприклад, знищення майна, що становить предмет зобов'язання внаслідок дії непереборної сили). Якщо неможливість виконання зумовлено суб'єктивними обставинами, то припинення зобов'язання не відбувається, воно трансформується у нове зобов'язання з відшкодування завданої шкоди.

7. *Смерть фізичної особи – боржника або кредитора* (ст.608 ЦК України).

За даної підстави припиняються виключно особистісні зобов'язання, які нерозривно пов'язані з особою боржника чи кредитора (зобов'язання із авторського договору, із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю). Інші зобов'язання, які не мають тісного зв'язку з особою боржника чи кредитора переходять у порядку правонаступництва до правонаступників померлої особи (майнові зобов'язання).

8. *Ліквідація юридичної особи – боржника або кредитора* (ст.609 ЦК України) тягне припинення зобов'язань, оскільки не виникає правонаступництва.

Однак у випадках, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладено на іншу юридичну особу (зокрема за зобов'язаннями із відшкодування шкоди,

завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю), – зобов'язання продовжує існувати.

2. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Порушення зобов'язання – його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) (ст.610 ЦК України). Отже, порушення зобов'язання може полягати у:

Невиконання зобов'язання – протиправна бездіяльність сторони зобов'язання (боржника або кредитора).

Неналежне виконання зобов'язання – недотримання особою (боржником або кредитором) умов зобов'язання.

Окремим випадком порушення зобов'язання є прострочення – порушення стороною строків виконання зобов'язання. **Прострочення** – це порушення стороною обов'язку передати річ, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші, вчинити інші дії у передбачений договором чи у інший розумний строк після виникнення зобов'язання. Прострочення може бути як неналежним виконанням зобов'язання (коли боржник виконав свій обов'язок зі спливом строку, визначеного у договорі), так і невиконанням зобов'язання (якщо боржник взагалі не вчинив будь-яких дій з виконання свого обов'язку).

Види прострочення:

1. *Прострочення боржника* – порушення зобов'язання, коли боржник не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у встановлений договором чи законом строк (ч.1 ст.612 ЦК України).

Правові наслідки прострочення боржника:

1) доповнення основного зобов'язання додатковим: боржник має не тільки виконати зобов'язання, але й відшкодувати збитки, завдані простроченням (сплатити неустойку, а за грошовими зобов'язаннями – сплатити проценти річних та інфляційні втрати) (ч.2 ст.612 ЦК України);

2) виникнення у кредитора права відмови від прийняття простроченого виконання, якщо виконання зобов'язання боржником втратило інтерес для кредитора (ч.2 ст.612 ЦК України);

3) підвищення відповідальності боржника – з моменту прострочення боржник відповідає за неможливість виконання, у тому числі, якщо вона настала випадково (незалежно від наявності вини боржника) (ч.2 ст.612 ЦК України).

2. *Прострочення кредитора* – порушення зобов'язання, яке полягає у безпідставній відмові кредитора від прийняття виконання, запропонованого боржником, у нездійсненні дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ч.1 ст.613 ЦК України).

Види прострочення кредитора:

1) відмова від прийняття зобов'язання, виконаного належним чином;

- 2) ухилення від прийняття виконання;
- 3) нездійснення дій, без яких боржник не може виконати свого обов'язку;
- 4) відмова кредитора повернути борговий документ або видати розписку, здійснити відповідний напис на борговому документі (ст.545 ЦК України);
- 5) відсутність кредитора у місці виконання зобов'язання;
- 6) відсутність законного представника недієздатного кредитора.

Правові наслідки прострочення кредитора:

- 1) перерозподіл ризику можливих збитків – кредитор зобов'язаний відшкодувати боржнику збитки, завдані простроченням;
- 2) звільнення боржника від сплати процентів за грошовим зобов'язанням за час прострочення кредитора (ч.4 ст.613 ЦК України);
- 3) відстрочення виконання зобов'язання боржником на час прострочення кредитора, якщо кредитор не вчинив дій, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок (ч.2 ст.613 ЦК України).

Правові наслідки порушення зобов'язання (ст.611 ЦК України):

- 1) одностороння відмова від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом;
- 2) розірвання договору;
- 3) зміна умов зобов'язання;
- 4) сплата неустойки;
- 5) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Даний перелік є невичерпним, оскільки договором або законом можуть бути встановлені й інші правові наслідки невиконання чи неналежного виконання зобов'язання (звернення стягнення на предмет застави, виконання поручителем обов'язку боржника, притримання).

У разі порушення боржником негативного зобов'язання кредитор незалежно від сплати неустойки та (або) відшкодування збитків і моральної шкоди має право вимагати припинення дії, від вчинення якої боржник зобов'язався утриматися, якщо це не суперечить змісту зобов'язання. Така вимога може бути пред'явлена кредитором і в разі виникнення реальної загрози порушення такого зобов'язання (ч.2 ст.611 ЦК України).

1. Одностороння відмова від зобов'язання (ст.615 ЦК України).

За загальним правилом ст.525 ЦК України, одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Зокрема, ЦК України передбачає можливість односторонньої відмови від договорів дарування (ст.724), найму (ст.782), підряду (ст.849), доручення (ч.2 ст.1008) тощо.

Можливість односторонньої відмови від зобов'язання обумовлюється специфікою самого договору, особливим характером умови договору про строк його виконання, обставинами, що не залежать від сторін договору, тощо. Тому, згідно ч.1 ст.615 ЦК України у разі порушення зобов'язання однією стороною

інша має право частково або у повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором чи законом.

Внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або в повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється (ч.3 ст.615 ЦК України).

Правовими наслідками односторонньої відмови від зобов'язання є позбавлення сторін належних їм за зобов'язанням прав та звільнення від виконання обов'язків. Однак, одностороння відмова не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання (ч.2 ст.615 ЦК України).

2. Розірвання договору.

Умови розірвання договору:

1) згода сторін – загальне правило, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.1 ст. 651 ЦК України);

2) відсутність згоди – виняток із загального правила, якщо це прямо встановлено договором або законом. Зокрема, у разі істотного порушення договору однією із сторін, він може бути розірваний за рішенням суду. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (ч.2 ст.651 ЦК України).

Розірвання договору в судовому порядку на вимогу однієї із сторін може мати місце і в інших випадках, встановлених договором або законом.

3. *Зміна умов зобов'язання* має місце, зокрема при припиненні зобов'язання переданням відступного (ст.600 ЦК України), коли змінюється предмет виконання зобов'язання, тобто замість визначеного у зобов'язанні предмета (річ, послуга, результат роботи) кредитором передаються гроші, інше майно тощо.

4. *Примушення боржника до реального виконання зобов'язання* в натурі (ст.620 ЦК України) застосовується у разі невиконання боржником обов'язку передати кредитором у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками.

Воно полягає в тому, що кредитор набуває право:

1) витребувати у боржника річ, визначену індивідуальними ознаками;

2) вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання.

Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо остання передана третій особі у власність або у користування. У разі, коли річ, визначену індивідуальними ознаками, ще не передано, переважне право на її одержання має той з кредиторів, зобов'язання на користь якого виникло раніше, а коли це неможливо визначити, – кредитор, котрий першим пред'явив позов (ч.2 ст.620 ЦК України).

Виконання зобов'язання за рахунок боржника (ст.621 ЦК України) застосовується у разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання послуги. Воно дає право кредитору виконати роботу власними

силами, доручити її виконання чи надання послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодувати кредиторіві необхідні витрати та збитки, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті зобов'язання.

3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

Статтею 625 ЦК України передбачений спеціальний вид відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання.

Правовими наслідками прострочення боржником виконання грошового зобов'язання є:

1) боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання (ч.1 ст.625 ЦК України), тобто він *залишається зобов'язаним виконати грошове зобов'язання* в повному обсязі;

2) до основного грошового зобов'язання додається новий обов'язок – *обов'язок сплати 3 % річних від простроченої суми* (ч.2 ст.625 ЦК України).

Проценти є самостійною формою цивільно-правової відповідальності у вигляді плати за користування чужими грошовими коштами, отже не є неустойкою. Проценти, як правило, нараховуються на суму боргу за основним зобов'язанням.

Правило про визначення розміру ставки річних у 3% є диспозитивними та застосовуються, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

3) виникає *обов'язок сплати інфляційних втрат* (індексу інфляції) за весь час прострочення, які збільшують суму основного боргу (ч.2 ст.625 ЦК України).

ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

3 ТЕМИ «ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ»

1. Накресліть схеми:

1. Структура зобов'язання.
2. Система зобов'язального права України.
3. Види цивільно-правових зобов'язань.
4. Види зобов'язання з множинністю осіб.
5. Види та умови здійснення переміни осіб у зобов'язанні.
6. Підстави виникнення зобов'язання.

2. Підготуйте відповіді на теоретичні питання:

1. Поняття зобов'язального права та його система.
2. Види цивільно-правових зобов'язань.
3. Сторони у зобов'язанні. Зобов'язання з множинністю осіб.
4. Переміна осіб у зобов'язанні.
5. Підстави виникнення зобов'язань.

3. Наведіть про три приклади зобов'язань:

- 1) за якими боржниками виступають держава, територіальні громади, юридичні особи;
- 2) з активною множинністю, з пасивною множинністю, зі змішаною множинністю;
- 3) дольових, солідарних, субсидіарних зобов'язань.

4. Розв'яжіть тестові завдання:

1. Зміст зобов'язання складають:
 - а) права та обов'язки його суб'єктів
 - б) право вимоги
 - в) борг
 - г) істотні умови договору
2. Пасивна множинність у зобов'язанні передбачає:
 - а) участь декількох осіб на стороні боржника
 - б) участь декількох осіб на стороні кредитора
 - в) участь декількох осіб на стороні кредитора та декілька осіб на стороні боржника
 - г) виконання обов'язку боржника іншою особою – поручителем або заставодавцем
3. Участь декількох осіб на стороні кредитора називається:
 - а) активною множинністю

- б) новацією
- в) пасивною множинністю
- г) акцесорним зобов'язанням

4. У якій формі вчиняється правочин щодо заміни боржника у зобов'язанні?

- а) в усній формі
- б) у письмовій формі
- в) у письмовій формі з нотаріальним посвідченням
- г) у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторіві

5. Заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється:

- а) лише за згодою боржника
- б) без згоди боржника
- в) за згодою боржника, якщо інше не передбачено договором
- г) без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом

3 ТЕМИ «ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

1. Накресліть схеми:

1. Умови виконання договірною та позадоговірною зобов'язання.
2. Принципи виконання зобов'язання.
3. Предмет виконання зобов'язання.
4. Місце виконання зобов'язання.
5. Строки виконання зобов'язання.
6. Способи виконання зобов'язання.

2. Підготуйте відповіді на теоретичні питання:

1. Виконання зобов'язання: поняття та принципи.
2. Предмет виконання зобов'язання.
3. Суб'єкти виконання зобов'язання.
4. Місце, строк та спосіб виконання зобов'язання.
5. Підтвердження виконання зобов'язання.

3. Підготуйте проекти наступних правочинів:

- 1) документу про заміну боржника;
- 2) документу про заміну кредитора.

4. Розв'яжіть тестові завдання:

1. Зобов'язання, в яких боржник має здійснити для кредитора одну з кількох дій, передбачених законом або договором, називаються:

- а) факультативними
- б) альтернативними

- в) особистими
- г) додатковими

2. Зобов'язання, в яких боржник зобов'язаний здійснити на користь кредитора конкретну дію, а якщо це неможливо - має право замінити її виконання іншою дією, що заздалегідь визначено угодою сторін, називаються:

- а) факультативними
- б) альтернативними
- в) акцесорними
- г) зобов'язаннями з конкретним змістом

3. Зобов'язання з позитивним змістом - це зобов'язання:

- а) за яким кредитор має право вимагати від боржника утриматися від здійснення певних дій, а останній зобов'язаний їх не вчиняти
- б) які виникають у силу юридичного факту, що стався, та норми закону
- в) за яким боржник повинен виконати певну дію, а кредитор має право вимагати її вчинення
- г) які виникають в результаті заподіяння шкоди

4. За яким місцем слід виконувати грошове зобов'язання, якщо місце його виконання не визначене сторонами в договорі?

- а) за місцем укладання договору
- б) за місцем проживання боржника, а якщо боржником є юридична особа – її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання
- в) за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа – її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання
- г) за місцем проживання (місцезнаходження) боржника або кредитора за домовленістю сторін на момент виконання зобов'язання

5. У який строк (термін) боржник повинен виконати свій обов'язок, визначений моментом пред'явлення вимоги?

- а) у десятиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства
- б) у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства
- в) у триденний строк від дня пред'явлення вимоги
- г) негайно

З ТЕМИ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

1. Накресліть схеми:

1. Види способів забезпечення виконання зобов'язання.

2. Види неустойки.
3. Підстави виникнення та припинення поруки.
4. Суб'єктний склад, підстави виникнення та припинення гарантії.
5. Функції завдатку.
6. Види застави.
7. Права та обов'язки сторін, що впливають із договору застави.
8. Підстави виникнення та припинення притримання.

2. Підготуйте відповіді на теоретичні питання:

1. Поняття, види та правове значення способів забезпечення виконання зобов'язань.
2. Неустойка: поняття та види.
3. Особливості поруки як способу забезпечення.
4. Гарантія та завдаток: поняття та особливості застосування.
5. Застава: поняття, ознаки та види.
6. Особливості притримання як способу забезпечення виконання зобов'язання.

3. Підготуйте проекти наступних правочинів:

- 1) поруки;
- 2) завдатку;
- 3) застави;
- 4) гарантії.

4. Розв'яжіть тестові завдання:

1. У яку чергу у разі недостатності суми платежу для виконання грошового зобов'язання проценти за грошовим зобов'язанням погашають вимоги кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом:

- а) у першу
- б) у другу
- в) у третю
- г) у четверту

2. Сума, що виплачується фізичній особі за грошовим зобов'язанням (на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю):

- а) не змінюється
- б) може бути збільшена, якщо це передбачено договором
- в) може бути збільшена у разі збільшення встановленого законом неоподаткованого мінімуму доходів громадян
- г) може бути збільшена у разі збільшення встановленого законом прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи

3. Виконання обов'язку однією із сторін, яке відповідно до договору обумовлене виконанням другого стороною свого обов'язку – це...?

- а) зарахування зустрічних вимог
- б) зустрічне виконання
- в) солідарне виконання
- г) цесія

4. Не допускається зарахування зустрічних вимог:

- а) у разі спливу позовної давності
- б) у разі зарахування однорідних (за змістом) вимог
- в) у разі зарахування безспірних вимог
- г) про стягнення неустойки

5. Домовленість сторін щодо заміни первинного зобов'язання, яке існувало між кредитором і боржником, іншим називається:

- а) цесією
- б) суброгацією
- в) новацією
- г) регресом

3 ТЕМИ «ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

1. Накресліть схеми:

- 1. Підстави припинення зобов'язання.
- 2. Умови здійснення зарахування як підстави припинення зобов'язання?
- 3. Види порушення зобов'язання.
- 4. Види прострочення та його правові наслідки.
- 5. Правові наслідки порушення зобов'язання.
- 6. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

2. Підготуйте відповіді на теоретичні питання:

- 1. Підстави припинення зобов'язань.
- 2. Відповідальність за порушення зобов'язань: правові наслідки та відповідальність.
- 3. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

3. Визначте спільні та відмінні риси між поняттям «зобов'язання» та наступними правовими категоріями:

- 1) правочин;
- 2) договір;
- 3) правовідношення.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

3 ТЕМИ «ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ»

1. Контрольні запитання для самоперевірки засвоєння матеріалу:

1. Що таке зобов'язання та зобов'язальне право?
2. З яких елементів складається система зобов'язального права України?
3. Яке місце займає зобов'язальне право у системі цивільного права України?
4. Яку структуру має цивільно-правове зобов'язання?
5. Що таке право вимоги та борг?
6. Які ознаки мають зобов'язальні відносини?
7. Які види цивільно-правових зобов'язань Вам відомі?
8. Чим односторонні зобов'язання відрізняються від взаємних?
9. Чим прості зобов'язання відрізняються від складних?
10. В чому полягають особливості акцесорних зобов'язань? Наведіть їх приклади.
11. В чому полягають особливості альтернативних зобов'язань? Наведіть їх приклади.
12. Яку назву мають сторони зобов'язання?
13. Що розуміють під зобов'язанням із множинністю осіб? Які види множинності існують?
14. Чим дольові зобов'язання відрізняються від солідарних та субсидіарних?
15. Що таке право регресу і за яких умов воно виникає?
16. Які види множинності осіб у зобов'язанні Вам відомі?
17. Які види зобов'язань можуть виникати за участю третіх осіб?
18. За яких умов здійснюється цесія та делегація?
19. Які правові наслідки цесії та делегації?
20. За яких підстав виникає зобов'язання?

2. Вирішіть наступні задачі:

1. У місцевій газеті було надруковано оголошення Зінченка про продаж дивана. Іванов, зателефонувавши за вказаним номером, з'ясував стан, комплектність і вартість дивану, які його задовольнили. Іванов та Зінченко також узгодили день, коли буде укладено договір купівлі-продажу. У зазначений день Іванов, винайнявши за 120 грн. вантажний автомобіль для перевезення дивана, завітав до Зінченка, однак той відмовився від продажу, мотивуючи відмову появою покупця, який запропонував більш високу ціну. На вимогу Іванова сплатити 120 грн. вартості послуг перевізника, Зінченко також відповів відмовою. Іванов звернувся до суду з позовом про стягнення з Зінченка 120 грн.

Чи виникло у даному випадку між сторонами зобов'язання? Яке рішення, на Вашу думку, винесе суд?

2. У травні Макаров подарував Любімовій золоту обручку та запропонував одружитися. На заручинах в присутності батьків наречених, було вирішено зіграти весілля у вересні. Однак, у серпні наречені посварилися і скасували весілля. Макаров, вважаючи свої права порушеними, почав вимагати від Любімової повернути обручку, відшкодувати витрати на підготовку до весілля (придбання костюму, листівок-запрошень, оренди залу в ресторані) на загальну суму 7000 грн. та відшкодувати моральну шкоду, якої він зазнав у зв'язку із скасуванням весілля у розмірі 12000 грн. Любімова відмовила у задоволенні вимог Макарова, вважаючи, що причина скасування весілля полягає у негідній поведінці нареченого.

Чи обґрунтовані вимоги Макарова? Чи виникло між сторонами зобов'язання? Якщо так, то визначте його вид та підставу.

3. Науково-дослідна станція 12 лютого уклала договір з фермером Петровим на поставку 12 березня 150 саджанців малини або 50 саджанців яблуні. Петров для догляду за саджанцями 12 лютого прийняв на роботу агронома Бутенку з посадовим окладом 4500 грн. на місяць. 10 березня Петров звернувся до науково-дослідної станції з листом-клопотанням поставити саджанці яблуні, а не малини. Науково-дослідна станція відповіла, що взагалі не зобов'язана постачати саджанці фермерові, оскільки у договорі належним чином не визначений предмет, або, у крайньому випадку, право вибору належить їй, тому зважаючи на високий попит та обмежену кількість саджанців яблуні, вона може поставити Петрову лише саджанці малини в обумовленій кількості. Петров відмовився приймати та оплачувати запропоновані саджанці малини і наполягав на відшкодуванні 4500 грн., витрачених на заробітну плату агрономові Бутенку.

Розгляньте аргументи сторін та визначте, чи виникло між сторонами зобов'язання? Якщо так, назвіть його вид. Чи правомірні вимоги Петрова?

4. Працівники меблевого цеху ТОВ Андрєєв, Зайцев та Ванін своїми некваліфікованими діями пошкодили належний підприємству верстат для обробки деревини вартістю 90000 грн. За позовом ТОВ „Надія”, пред'явленим до зазначених осіб, судом було винесено рішення про відшкодування вартості верстата у повному обсязі.

На виконання рішення суду судовий виконавець у встановленому законом порядку реалізував належний Андрєєву автомобіль, вартістю 60000 грн. та гараж, вартістю 45000 грн., який належав Зайцеву. Андрєєв та Зайцев оскаржили дії судового виконавця на тій підставі, що з кожного з них стягнули суми у розмірі, який перевищує 1/3 заборгованості.

Визначте суб'єктний склад, підставу виникнення та вид зобов'язання, що виникло між сторонами. Чи правомірні дії судового виконавця? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми чинного законодавства.

5. Граючи у футбол, 12-ти річний Іванов, 14-ти річний Петров, 17-ти річний Сидоров та 18-ти річний Вовк розбили фару та вітрове скло автомобіля, який належав Ногіну, завдавши йому збитків на загальну суму 3600 грн. Ногін пред'явив до суду позов про стягнення збитків у повному обсязі.

Визначте підставу виникнення та суб'єктний склад зобов'язання. Скільки осіб виступають на боці кредитора та боржника? Визначте вид зобов'язання – дольове, солідарне чи субсидіарне? Яким, на Вашу думку, повинне бути рішення суду?

6. На прохання свого приятеля Пісарєва Заславський погодився перевезти на власному автомобілі придбаний Пісарєвим телевізор. Під час поїздки з вини Заславського сталося ДТП, внаслідок якого телевізор був повністю зіпсований.

Пісарєв зажадав від Заславського відшкодувати вартість телевізора, однак останній заперечив, бо на його думку, збирався зробити Пісарєву дружню послугу – грошей за перевезення телевізора він не вимагав, а тому жодних зобов'язань між ними не виникло. До того ж, внаслідок ДТП Заславський також зазнав збитків, оскільки на ремонт автомобіля йому доведеться витратити суму, значно більшу, ніж вартість телевізора.

Хто правий у спорі? Чи виникнуло в даному випадку між сторонами цивільно-правове зобов'язання? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми чинного законодавства.

3 ТЕМИ «ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

1. Контрольні запитання для самоперевірки засвоєння матеріалу:

1. Що розуміють під виконанням зобов'язання?
2. Які умови виконання зобов'язань Вам відомі?
3. Чим виконання договірною зобов'язання відрізняється від виконання недоговірною?
4. Згідно яких принципів відбувається виконання зобов'язання? Назвіть їх зміст.
5. В чому полягає сутність принципу належного виконання зобов'язання?
6. Що розуміють під принципом незмінності зобов'язання?
7. Що передбачає принцип валюти виконання зобов'язання?
8. Що таке предмет виконання зобов'язання? Що є предметом виконання грошового зобов'язання?
9. В якому порядку відбувається здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України?
10. В чому полягають особливості виконання грошового зобов'язання?

11. В чому полягають особливості виконання альтернативного зобов'язання?

12. За яких умов можливе передоручення виконання? Чим воно відрізняється від переадресування виконання?

13. Яким чином виконуються дольові, солідарні та субсидіарні зобов'язання?

14. Які правила передбачені ЦК України щодо визначення місця виконання зобов'язання? В якому випадку вони застосовуються?

15. За яких умов можливе дострокове виконання зобов'язання?

16. В чому полягають особливості зустрічного виконання зобов'язання?

17. Чим відрізняються правила виконання зобов'язання з визначеним строком виконання від виконання зобов'язання з невизначеним строком виконання?

18. За яких умов можливе виконання зобов'язання шляхом внесення грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса, нотаріальної контори?

19. У який спосіб можна підтвердити виконання зобов'язання?

20. Які правові наслідки настають у разі відмови кредитора видати боржникові розписку чи повернути борговий документ?

2. Вирішіть наступні задачі:

1. За договором позики Кузнєцов 30 квітня 2018 року передав Боброву 5000 грн. на строк до 01 травня 2019 року. На момент укладання договору сторони проживали у м. Запоріжжі, але у вересні 2019 року Кузнєцов виїхав на постійне місце проживання до м.Кельн, про що письмово повідомив Боброва. В листі Кузнєцов також просив Боброва повернути йому борг у євро за новим місцем проживання, на що Бобров відповів відмовою і запропонував Кузнєцову з'явитися за одержанням боргу в м. Запоріжжя, оскільки договір був укладений саме там.

Чи обґрунтовані вимоги Кузнєцова? Як вирішити спір, що виник між сторонами? Які правила відносно місця виконання зобов'язання і валюти грошових зобов'язань містить цивільне законодавство України?

2. Ткаченко 10 березня 2019 року звернувся до суду з позовом до Шаркуна про стягнення 1500 грн. боргу та 5000 грн. пені за невиконання зобов'язання. Позивач зазначив, що 01 березня 2015 року Шаркун позичив у нього 1500 грн. Строку повернення боргу між сторонами обумовлено не було. Посилаючись на те, що звернувшись до відповідача 01 березня 2019 р. він отримав відмову у поверненні боргу, позивач просив суд задовольнити його вимоги. Суд відмовив у позові, виходячи з того, що позивач без поважних причин пропустив строк позовної давності.

Чи обґрунтовані вимоги позивача? Чи правильне рішення виніс суд? Як належить виконувати зобов'язання, в яких строк виконання не встановлений?

3. Полунін уклав із Щербиною договір підряду на виконання робіт по ремонту і фарбуванню автомобіля. Але у зв'язку із хворобою, Щербина не зміг виконати свої зобов'язання особисто і тому попросив зробити це свого сина, який також мав необхідні навички та досвід для виконання обумовленої роботи. Проти цього заперечив Полунін, який наполягав на розірванні договору та вимагав повернути передані за ремонт гроші. Отримавши відмову, Полунін подав до суду позов з вказаними вимогами.

Чи можливо у даному випадку передоручити виконання зобов'язання третій особі? Які умови та правові наслідки здійснення передоручення виконання? Яке рішення, на Вашу думку, прийме суд? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми чинного законодавства.

4. Між підприємством «Жовті сторінки України» та ТОВ було укладено договір, за яким підприємство зобов'язувалося виготовити і розмістити у довіднику рекламну інформацію ТОВ, а останнє зобов'язувалося оплатити ці роботи у 14-ти денний строк з моменту підписання договору. Вартість робіт встановлювалася в умовних одиницях (розрахунок 1 у.о. = 1 долар США). Оскільки ТОВ протягом 6-ти місяців не оплатило виконані роботи, підприємство звернулося до суду із позовом про стягнення суми заборгованості.

Чи правомірно встановлювати суму оплати за договором в умовних одиницях, прирівнюючи їх до іноземної валюти? Яким чином належить виконувати дане зобов'язання? Яке рішення має прийняти суд?

5. Подружжя Зайцевих та Фоміних, що мешкали у двоповерховому будинку, який належав їм на праві спільної часткової власності, уклали з будівельною організацією договір на капітальний ремонт водогону. Після виконання фірмою договірних зобов'язань, її представник звернувся до замовників з вимогою про сплату обумовленої договором грошової суми, а також про додаткову оплату вартості матеріалів у зв'язку з їх подорожчанням. Замовники відмовилися задовольнити вимоги будівельної організації, після чого вона подала до суду позов про стягнення з Зайцевих суми за договором та додаткових витрат, понесених організацією.

Визначте вид зобов'язання, яке виникло у даному випадку. Чи може будівельна організація вимагати сплати боргу від одного із боржників? Яким чином повинно бути виконане таке зобов'язання? Яке рішення має винести суд?

З ТЕМИ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

1. Контрольні запитання для самоперевірки засвоєння матеріалу:

1. Що таке способи забезпечення виконання зобов'язання і які їх види?
2. В чому полягають особливості способів забезпечення виконання зобов'язання?

3. В чому полягає акцесорність способів забезпечення?
4. Чим штраф відрізняється від пені?
5. Які види неустойки Вам відомі?
6. Що виступає предметом неустойки?
7. Які підстави виникнення права на неустойку?
8. В чому полягає зміст договору поруки?
9. Який обсяг відповідальності покладається на поручителя за договором поруки?
10. Які підстави припинення поруки Вам відомі?
11. В чому полягає особливість гарантії як способу забезпечення?
12. На якій підставі виникають гарантійні відносини? Назвіть їх сторони.
13. Чим завдаток відрізняється від авансу?
14. Які функції завдатку Вам відомі?
15. Які правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого завдатком?
16. Що таке застава і яка підстава її виникнення?
17. Які види застави Вам відомі? В чому полягають їх особливості?
18. Які права і обов'язки виникають у сторін за договором застави?
19. За яких підстав та в якому порядку відбувається звернення стягнення на заставлене майно?
20. В чому полягає специфіка притримання? Що може виступати його предметом?

2. Вирішіть наступні задачі:

1. Барінов прочитав у місцевій газеті оголошення про продаж Микитенком автомобіля Audi за 140 000 грн. Оглянувши автомобіль, він погодився його купити і дав завдаток у розмірі 50 000 грн., а решту суми зобов'язався передати протягом 7 днів з дня сплати завдатку. Через кілька днів Барінов захворів, про що сповістив Микитенка, і попросив його зачекати ще 14 днів. Однак у зв'язку із загостренням хвороби, передати гроші протягом даного періоду він також не зміг.

Не дочекавшись покупця, Микитенко, якому терміново потрібні були гроші, продав автомобіль Костюку, а одержаний завдаток поштовим переказом надіслав Барінову, повідомивши його про відмову від договору.

Чи можна вважати даний договір укладеним? Які правові наслідки невиконання договору, забезпеченого завдатком? Чи порушені вимоги чинного законодавства? Якщо так, то ким саме? Яким чином належить вирішити справу?

2. На підставі договору поставки фабрика харчових виробів зобов'язувалася відвантажити приватному підприємцеві Котову 30 ящиків макаронних виробів на загальну суму 10000 грн., однак фактично поставила

лише 20 ящиків, завдавши Котову збитків на суму 5000 грн. Котов пред'явив фабриці вимогу про сплату неустойки за недопоставку макаронних виробів.

Які підстави виникнення зобов'язань між фабрикою та Котовим? Чи є сплата неустойки зобов'язанням? Визначте вид неустойки, що підлягає стягненню у даному випадку та порядок обчислення її розміру. Які правові наслідки сплати неустойки?

3. Васін, перебуваючи у відрядженні в м. Бердянськ, домовився з господарем будинку, що знаходився неподалік від моря, про те, що, протягом трьох літніх місяців у будинку проживатиме його родина. Також він вніс частину суми в рахунок майбутніх платежів, що було належним чином засвідчено нотаріально.

Через кілька днів родина Васіних приїхала до м. Бердянськ, але власник будинку відмовився надати житло, мотивуючи тим, що чекає на приїзд сина. Він повернув Васіну сплачену суму, однак, вважаючи себе ошуканим, Васін наполягав на поверненні суми у подвійному розмірі, оскільки вважав її завдатком. Він також вимагав відшкодування збитків, пов'язаних з марним приїздом родини. Не отримавши відшкодування, він звернувся до суду.

Чи можна вважати надану Васіним суму завдатком? Які правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого завдатком? Яке рішення має прийняти суд? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми чинного законодавства.

4. Кірсанов позичив у Вороніна 2000 грн. строком на два місяці під заставу картини вартістю 3 000 грн. Договір позики був укладений у належній формі, але письмова домовленість про заставу картини складена не була. Через три місяці Кірсанов повернув борг Вороніну, але останній відмовився його прийняти, заявивши, що у зв'язку з прострочення виконання зобов'язання, картина стала його власністю.

Визначте предмет зобов'язання, яке виникло у даному випадку. Що таке застава і які правові наслідки невиконання чи неналежного виконання зобов'язання, забезпеченого заставою? Як вирішити спір?

5. Між банком та ТОВ був укладений кредитний договір про надання грошової суми строком на 6 місяців. На забезпечення виконання договору сторони уклали договір застави приміщення магазину, яке належало ТОВ. За цим договором у разі неповернення кредиту та належних за ним відсотків приміщення магазину переходило у власність банку. Але нотаріус, до якого звернулися сторони для посвідчення договору іпотеки, відмовився це зробити, посиляючись на невідповідність окремих положень договору чинному законодавству.

В якій формі належить укладати дані договори? Чи правомірна відмова нотаріуса? Чи може заставлене майно у разі невиконання забезпечуваного

зобов'язання одразу переходити до іпотекодержателя? Чи порушені у даному випадку норми чинного законодавства? Відповідь обґрунтуйте.

6. Між банком та ТОВ «Олеся» було укладено кредитний договір строком на 3 місяці. На забезпечення його виконання між банком та ТОВ «Імперія» було укладено договір поруки, за яким поручитель (ТОВ «Імперія») зобов'язувався погасити заборгованість, якщо основний боржник не виконає або неналежним чином виконає зобов'язання.

ТОВ «Олеся» заборгованість у встановлені строки не погасило, і банк звернувся до поручителя із вимогою повернути суму боргу та сплатити відсотки за кредитом. Але ТОВ «Імперія» відмовилося повертати гроші та відсотки, посилаючись на те, що воно несе не солідарну, а субсидіарну відповідальність.

Визначте сторони даних договорів. Чим відрізняється солідарна відповідальність від субсидіарної? Яку відповідальність несе поручитель? Чи правомірна відмова ТОВ „Імпрія” від виконання зобов'язання? Як вирішити спір?

7. Банк надав ТОВ кредит, перерахувавши визначену суму на рахунок позичальника. Гарантом за цим договором виступив ДП «Південний машинобудівний завод». У гарантійному листі, який завод надіслав банку, містилося застереження про те, що гарант забезпечує повернення боргу позичальником у повному обсязі.

Оскільки зобов'язання вчасно виконано не було, банк звернувся до заводу із вимогою про повернення кредиту, а до позичальника – про виплату відсотків по кредиту та штрафу за несвоєчасне виконання кредитного зобов'язання. Гарант відмовився добровільно виконувати зобов'язання і банк звернувся до суду.

В чому полягають особливості гарантії як способу забезпечення виконання зобов'язання? Яку відповідальність несуть позичальник і гарант? Чи може гарантом виступати небанківська установа? Яке рішення має прийняти суд? Які б правові наслідки настали, якби гарант виконав зобов'язання за боржника?

3 ТЕМИ «ПРИПИНЕННЯ ЗOBOB'ЯЗАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗOBOB'ЯЗАННЯ»

1. Контрольні запитання для самоперевірки засвоєння матеріалу:

1. Що слід розуміти під припиненням зобов'язання?
2. Які підстави припинення зобов'язання Вам відомі?
3. В чому полягає сутність належного виконання зобов'язання?
4. За яких умов дозволяється зарахування зустрічних однорідних вимог?
5. В чому полягають особливості зарахування у разі заміни кредитора?

6. Які існують види домовленості сторін як підстави припинення зобов'язання?

7. Що розуміють під переданням відступного?

8. Що таке новація зобов'язання і за яких умов вона здійснюється?

9. Чим новація відрізняється від передання відступного?

10. Що розуміють під прощенням боргу і за яких умов може бути застосована дана підстава припинення зобов'язання?

11. За яких умов смерть фізичної особи або ліквідація юридичної особи боржника або кредитора спричиняє припинення зобов'язання?

12. Що розуміють під порушенням зобов'язання? В чому воно може полягати?

13. Чим невиконання зобов'язання відрізняється від неналежного виконання?

14. В чому полягають особливості прострочення виконання зобов'язання?

15. Які види прострочення Вам відомі?

16. Які правові наслідки порушення зобов'язання?

17. В чому полягає одностороння відмова від зобов'язання і за яких умов вона може бути здійснена?

18. За яких умов відбувається розірвання договору?

19. У який спосіб може відбуватися зміна умов зобов'язання?

20. Яка відповідальність настає за порушення грошового зобов'язання?

2. Вирішіть наступні задачі:

1. 20 лютого Донченко зібрався на риболовлю на Каховське водосховище. У той день 13-ти річний Давидов, сусід Донченка, втік з останніх уроків і попросив взяти його на риболовлю. Під час риболовлі кусок льодини відірвався і рибалок понесло від берега. Вранці 21 лютого рибаки були зняті з льодини і відправлені до лікарні, де в наслідок обмороження Давидову було ампутовано ногу. Батьки Давидова вважали Донченка винним у трагедії, яка сталася з їхнім сином. Вони звернулися до юридичної консультації з наступними питаннями:

1) чи мають вони право вимагати від Донченка відшкодування вартості ліків та путівки для сина у санаторій?

2) Чи можливо відшкодувати моральну шкоду за погіршення стану здоров'я сина і їх переживання?

3) Чи несе відповідальність школа за відсутність належного догляду за підлітком?

4) Чи правий Донченко, коли стверджує, що його вини у тому, що сталося, немає, оскільки Давидов сам попросився на риболовлю? Яку консультацію надасть юрист по поставленим запитанням?

2. Легковий автомобіль, що належав приватному підприємцеві Кузьміну зіткнувся з вантажним автомобілем, що належав ТОВ. Експертизою було встановлено, що ДТП сталося з вини водія вантажівки. Кузьмін пред'явив до

ТОВ вимогу про відшкодування збитків, яку ТОВ задовольнити відмовилося, посилаючись на те, що ДТП сталося з вини водія, отже, усі вимоги слід пред'являти до нього. Кузьмін звернувся з позовом до суду.

Визначте вид зобов'язання, що виникло у даному випадку. Чи несе відповідальність водій ТОВ? Якщо несе - то яку? Яке рішення має прийняти суд?

3. ТОВ «Крамниця-35» уклало з ТОВ «Будівельник» договір, за яким останнє зобов'язувалось протягом двох днів з дня підписання договору встановити у торговому залі ТОВ «Крамниця-35» торговельне обладнання. Зазначене обладнання протягом обумовленого терміну встановлене не було, внаслідок чого ТОВ «Крамниця-35» зазнало збитків у вигляді упущеної вигоди на суму 15000 грн. від несвоєчасного початку роботи. ТОВ «Будівельник» збитки відшкодувати відмовилося. ТОВ «Крамниця-35» подало позов до господарського суду про стягнення з ТОВ «Будівельник» суми збитків у вигляді упущеної вигоди, а також моральної шкоди, заподіяної неналежним виконанням зобов'язання, на суму 10000 грн.

Чи підлягає відшкодуванню моральна шкода, спричинена неналежним виконанням зобов'язання? В якому розмірі має бути відшкодована шкода ТОВ «Крамниця-35»? Яке рішення винесе суд?

4. Іванов уклав з Петровим договір оренди гаража строком на один рік. Плату за користування гаражем Іванов зобов'язувався вносити щомісячно. Оскільки протягом шести місяців Іванов не сплачував орендної плати, Петров надіслав йому листа, в якому повідомляв про дострокове розірвання договору і вимагав забрати автомобіль та інші речі, які зберігалися у гаражі. Іванов не погодився з вимогами Петрова, зауваживши, що одностороння відмова від виконання зобов'язань заборонена, і погрожував звернутися до суду з позовом про усунення перешкод в користуванні гаражем.

Чи може зобов'язання бути припинене достроково? Якщо так – то за яких умов? Чи може зобов'язання припинитися в односторонньому порядку?

5. У березні 2019 р. Запорізький національний університет уклав з фотографом Баріновим договір на виготовлення рекламної продукції для проведення вступної кампанії 2020 на суму 10000 грн. Через три дні після отримання грошей Барінов зламав ногу і був госпіталізований до лікарні, де провів 2,5 місяці. Оскільки до 1 вересня залишалось мало часу, у липні 2019 р. ЗНУ уклав договір на виготовлення рекламної продукції з іншим фотографом, якому, враховуючи терміновість роботи, заплатив на 5000 гривень більше, ніж це було обумовлено в договорі з Баріновим. Згодом ЗНУ пред'явив до Барінова позов про стягнення 15000 грн. вартості невиконаної роботи та заподіяних невиконанням договору збитків.

Чи підлягає цей позов задоволенню? Яке рішення винесе суд?

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Формами контролю з теми «Загальні положення про зобов'язання» є опитування на семінарському занятті та екзамен з дисципліни Цивільне та сімейне право: Загальна частина. Для успішного опанування навчального матеріалу треба, насамперед, ознайомитися з лекційним матеріалом, вивчити основні терміни теми, вирішити ситуаційні завдання та виконати інші завдання для самостійної роботи. Крім того, при підготовці кожної теми слід звернути увагу на наступні зауваження.

3 ТЕМИ «ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ»

У процесі вивчення даної теми необхідно пригадати відмінності права власності як абсолютного права від зобов'язального права як відносного, питання про коло зобов'язаних осіб, про зміст правомочностей носіїв цих прав. Це допоможе зрозуміти поняття зобов'язань та зобов'язальних правовідносин і більш точно визначити місце зобов'язального права поряд з правом власності в загальній системі цивільного права України.

Необхідно підкреслити важливе значення глибокого розуміння цієї теми для вивчення матеріалу більшості інших тем, зважаючи, що зобов'язання – найбільш розповсюджена підстава виникнення цивільних правовідносин.

Студенти повинні з'ясувати суб'єктний склад та зміст цивільно-правових зобов'язань, назвати й охарактеризувати їх види.

Вивчаючи тему, потрібно знати підстави виникнення зобов'язань. Особливу увагу слід звернути на значення договорів у виникненні зобов'язань, на співвідношення односторонніх правочинів та договорів.

3 ТЕМИ «ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

При вивченні даної теми необхідно виходити з положень, які стосуються зобов'язань, і були вивчені раніше при розгляді теми „Загальні положення про зобов'язання”. Важливе значення при цьому має загальна характеристика змісту виконання зобов'язань.

Необхідно назвати принципи виконання зобов'язань, звернути увагу на суб'єкти, місце, терміни та спосіб виконання зобов'язань, розібратись у механізмі виконання часткового, солідарного та субсидіарного зобов'язання, а також з'ясувати, що означають терміни „порушення”, „невиконання” та „неналежне виконання” зобов'язання.

3 ТЕМИ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

Вивчаючи дану тему, студенти повинні виходити з того, що в цивільних правовідносинах контрагенти (юридичні і фізичні особи) самі безпосередньо зацікавлені у виконанні прийнятих на себе зобов'язань і, як правило, належним чином їх виконують. Однак, для запобігання випадкам невиконання та неналежного виконання боржниками своїх обов'язків, в законодавстві

передбачена система засобів забезпечення виконання зобов'язань. Так, з боржника, який порушив свої обов'язки, кредитор може стягнути збитки, але, кредитор здатен не допустити такого правопорушення, передбачивши в договорі неустойку, заставу, поруку, завдаток, гарантію.

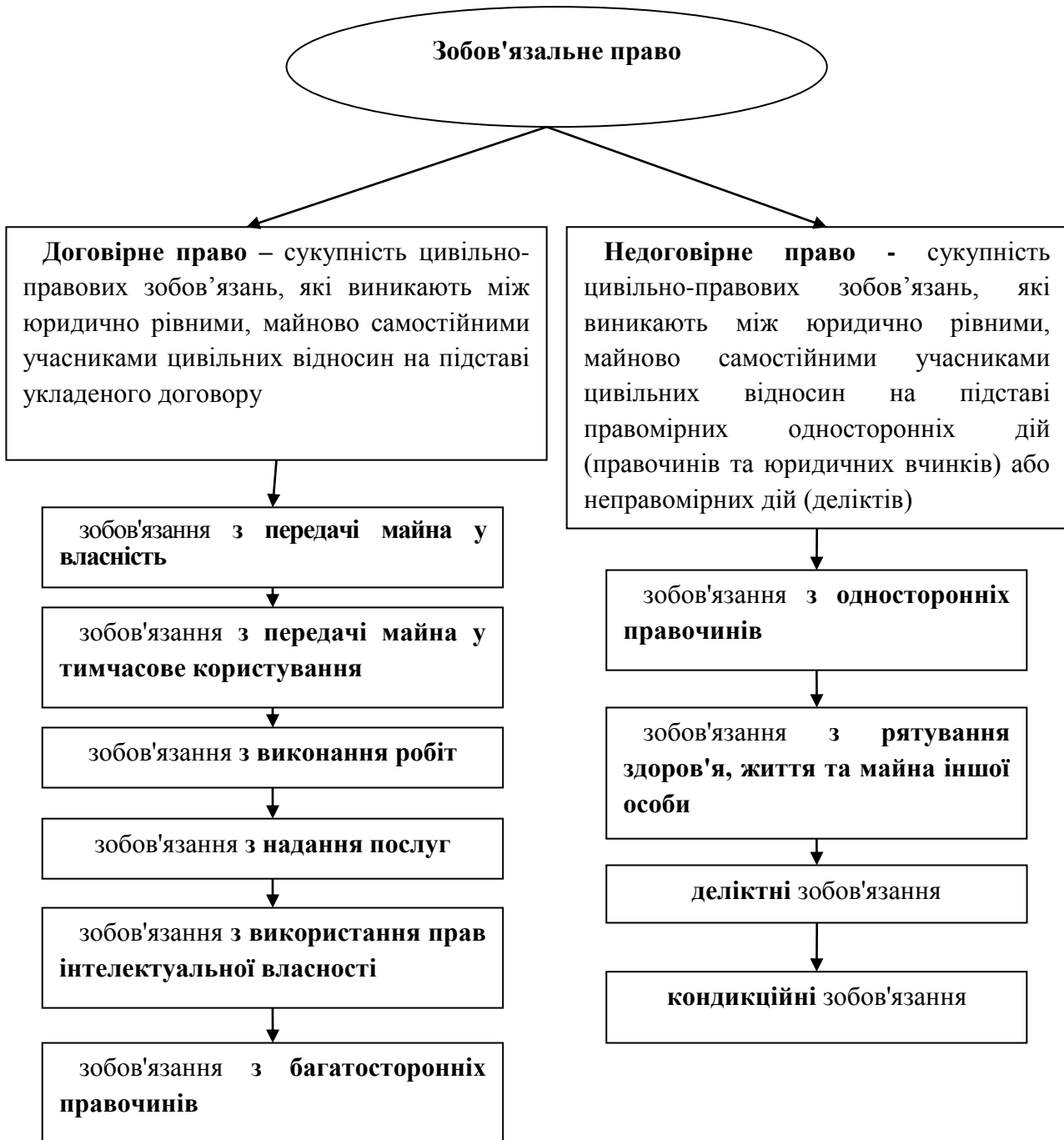
Глибоке засвоєння студентами особливостей окремих видів засобів забезпечення виконання зобов'язань буде суттєвою передумовою для використання їх у практичній діяльності.

3 ТЕМИ «ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»

У процесі вивчення даної теми необхідно опанувати підстави припинення зобов'язань, їх зміст, умови застосування та основні відмінності між ними. Окрему увагу слід приділити правовим наслідкам порушення зобов'язань та відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання зобов'язання. Зокрема, слід опанувати підстави притягнення сторін до цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань, правові наслідки порушення зобов'язань, в т.ч. відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

СХЕМИ

Поняття та система зобов'язального права України

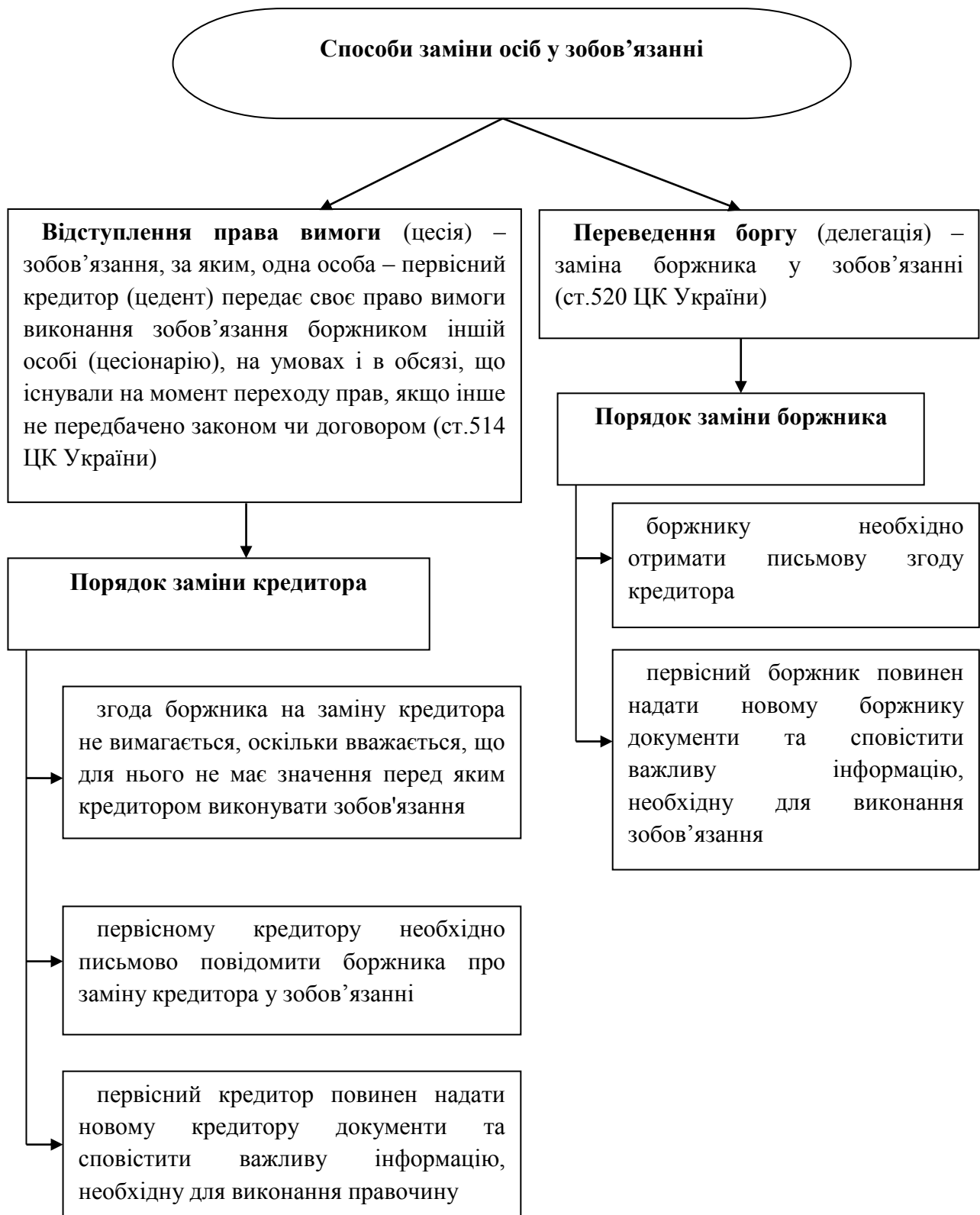
Поняття та структура зобов'язання

Зобов'язання — це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ч.1 ст.509 ЦК України).

Структура зобов'язання – це сукупність елементів з яких воно складається: суб'єкти, об'єкт та зміст.

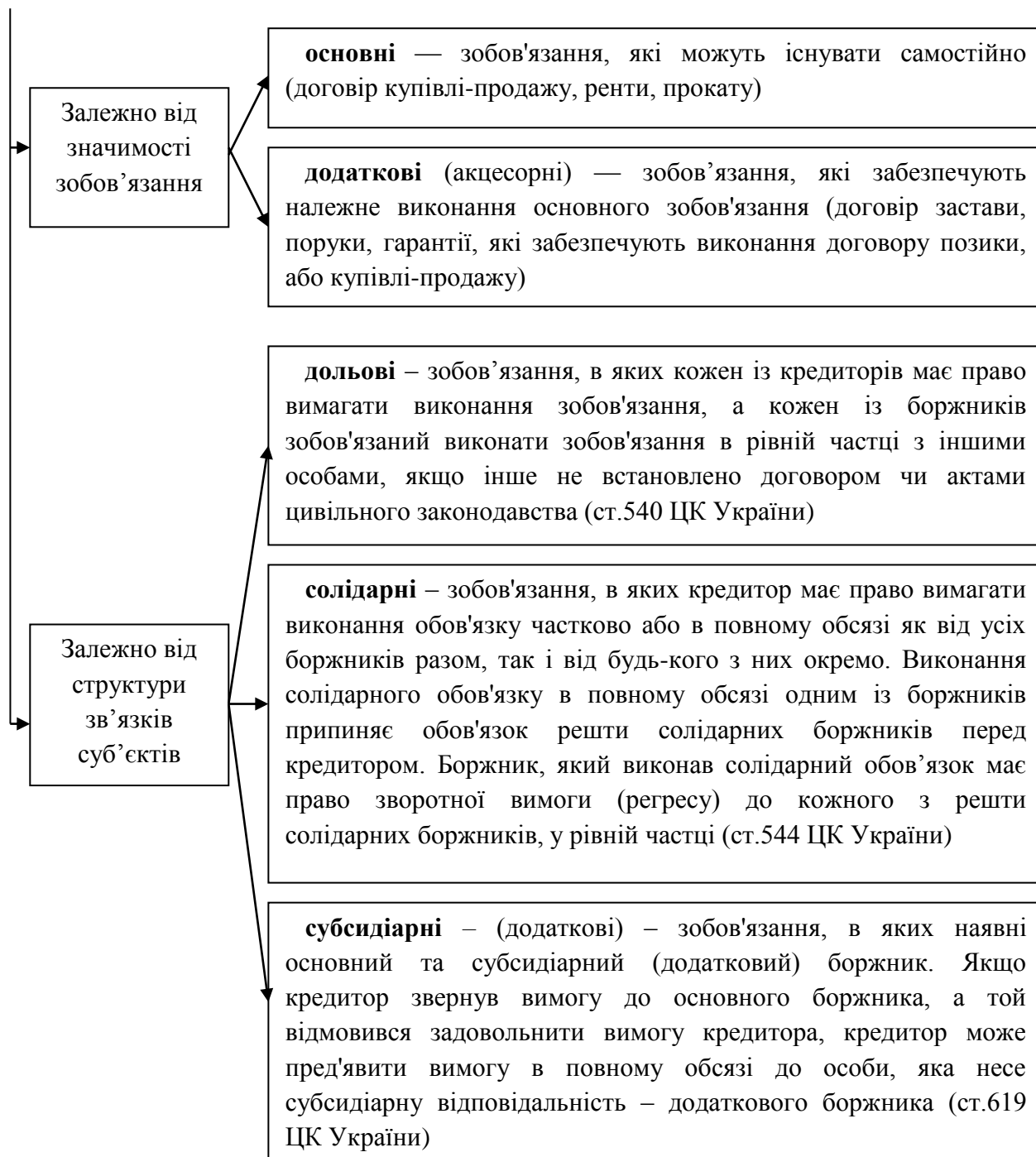
Заміна осіб у зобов'язанні означає, що первісні учасники вибувають із зобов'язання, а їхні права та обов'язки в порядку правонаступництва переходять до інших суб'єктів.

Види цивільно-правових зобов'язань

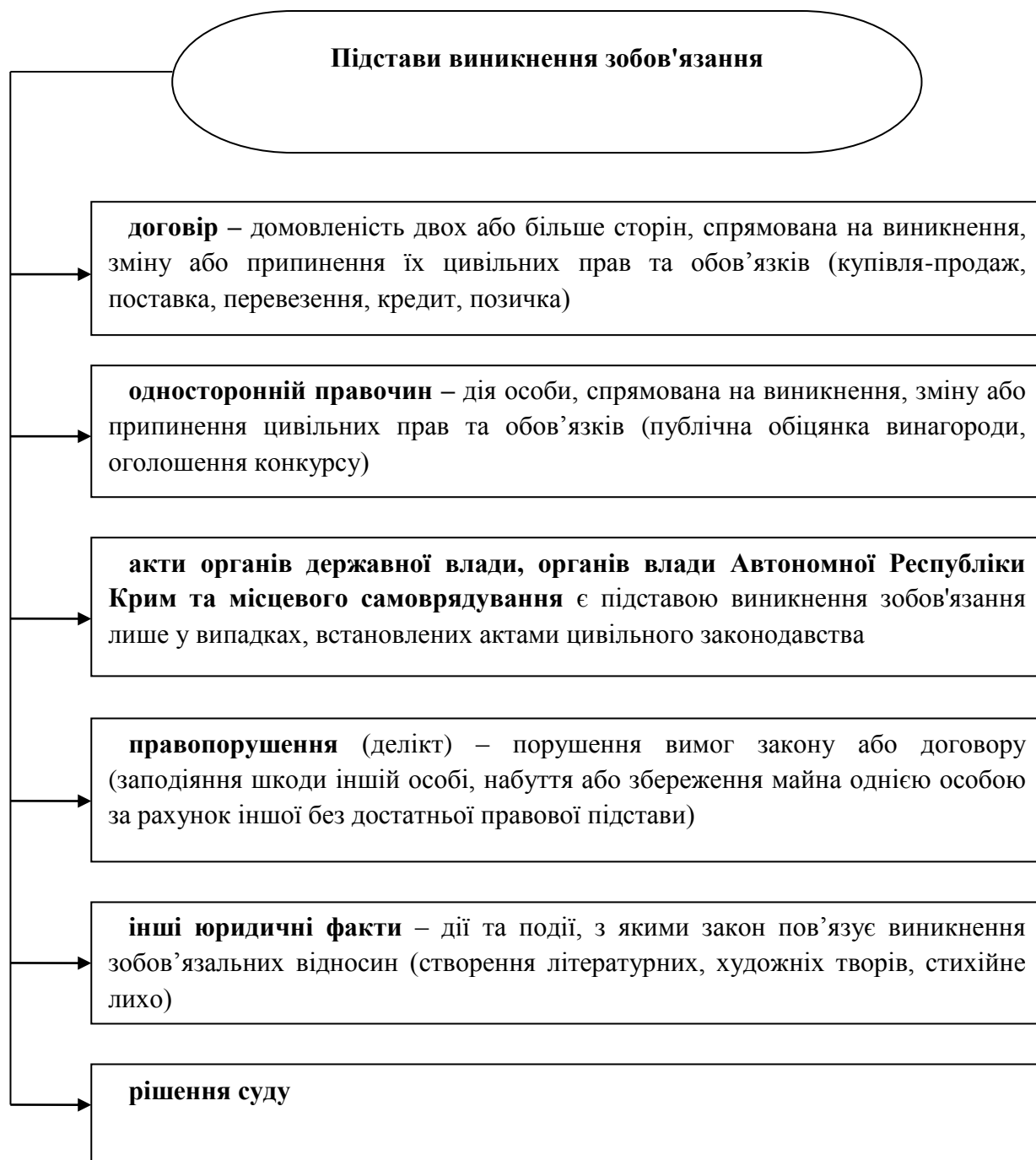

Види цивільно-правових зобов'язань (продовження)

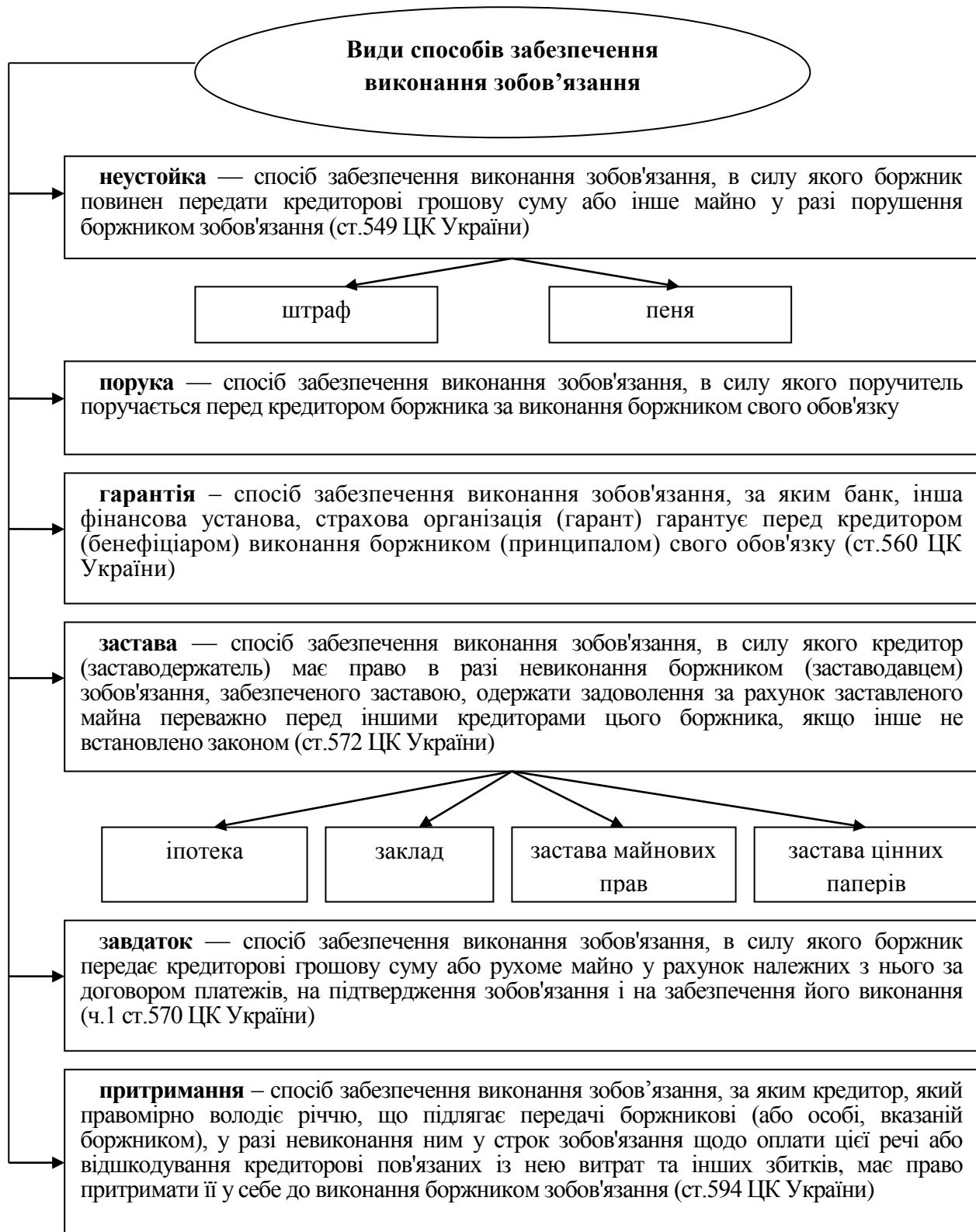
Підстави виникнення зобов'язання

Підстави виникнення зобов'язання – юридичні факти або їх сукупність, з настанням яких закон пов'язує виникнення зобов'язального правовідношення.

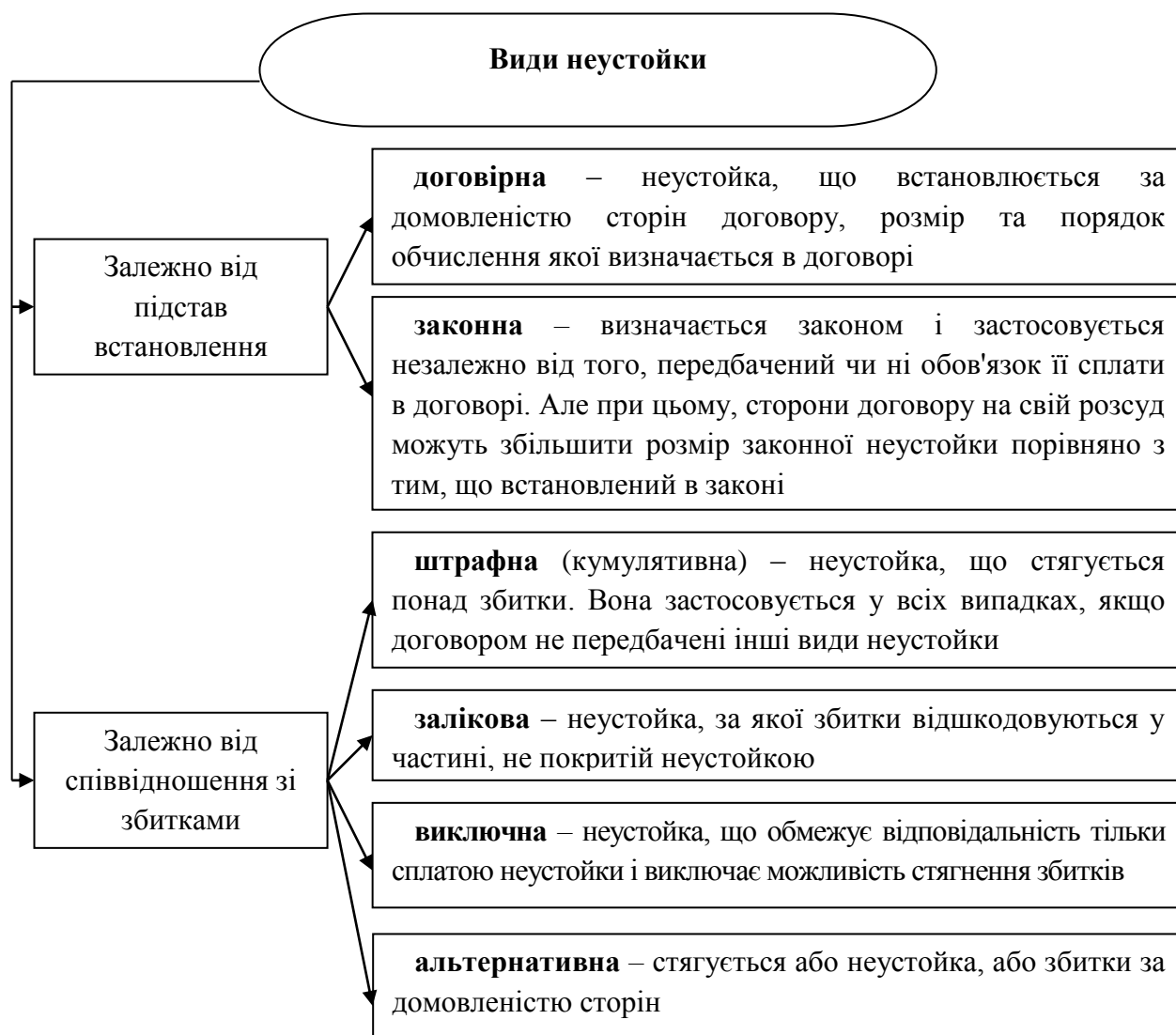
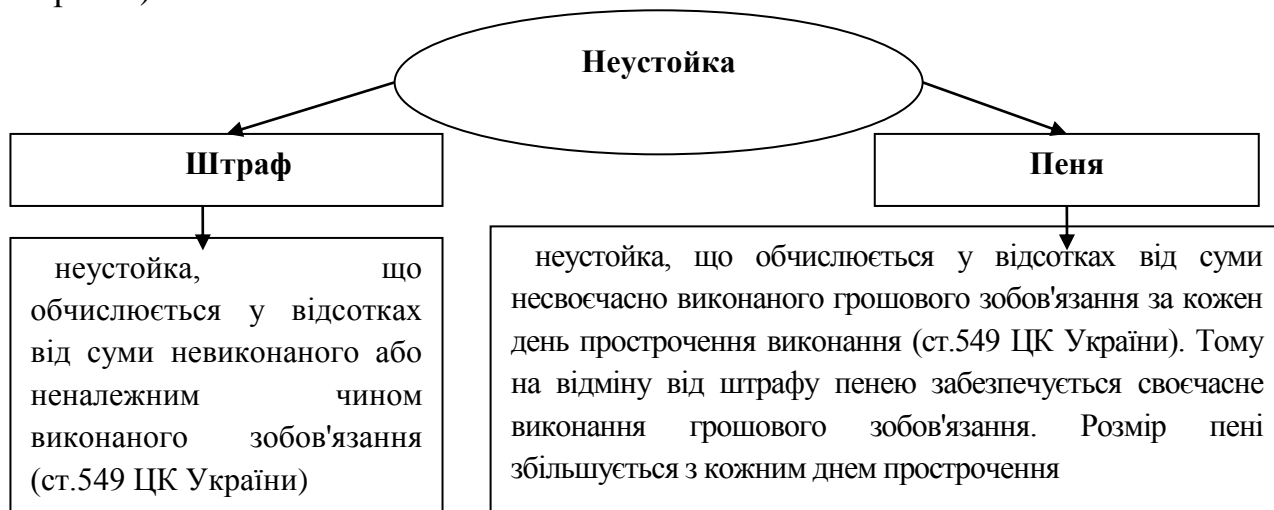
Способи забезпечення виконання зобов'язання

Способи забезпечення виконання зобов'язання – правові механізми, покликані стимулювати боржника до своєчасного та належного виконання зобов'язання шляхом встановлення невиконання чи неналежного виконання зобов'язання.

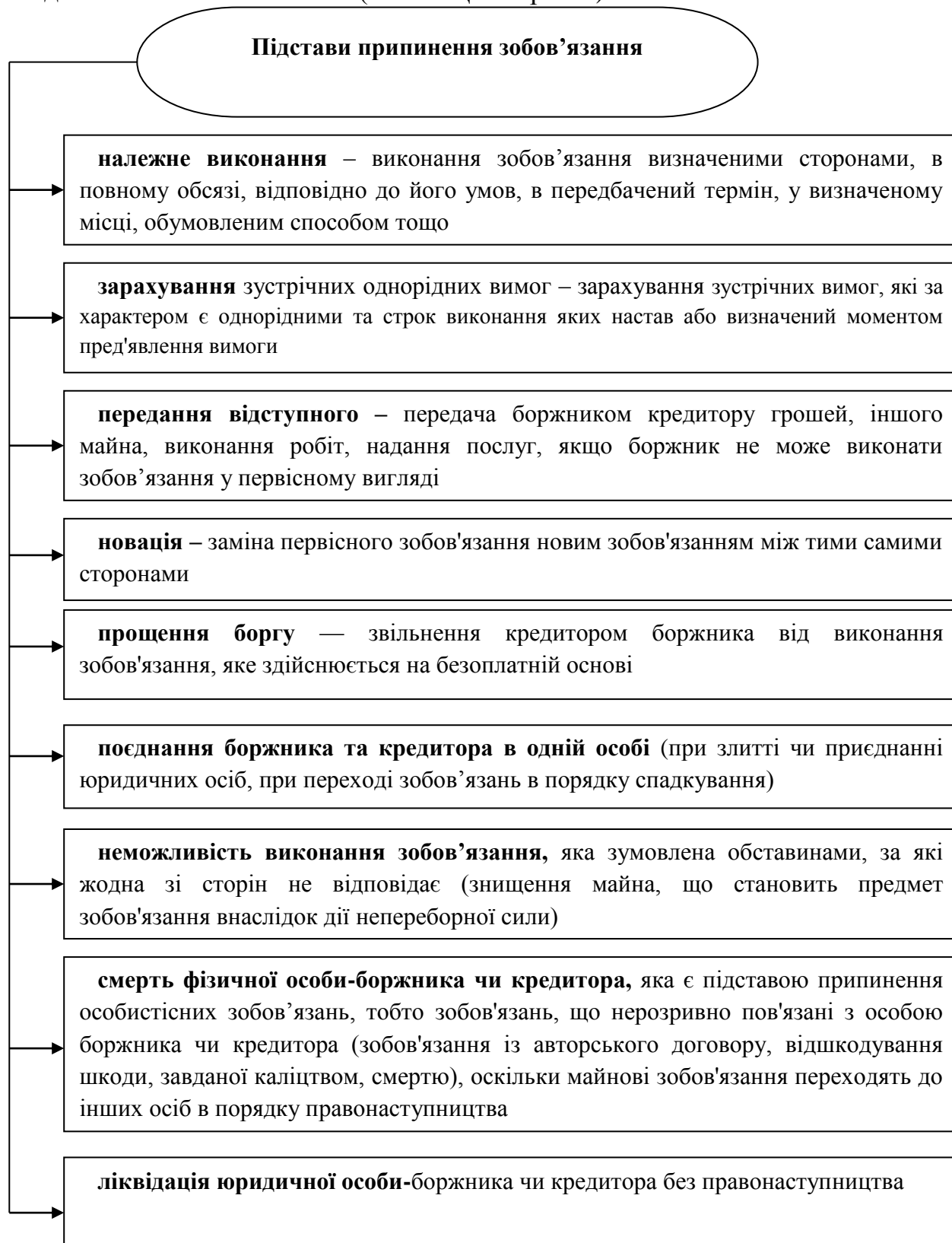

Види неустойки

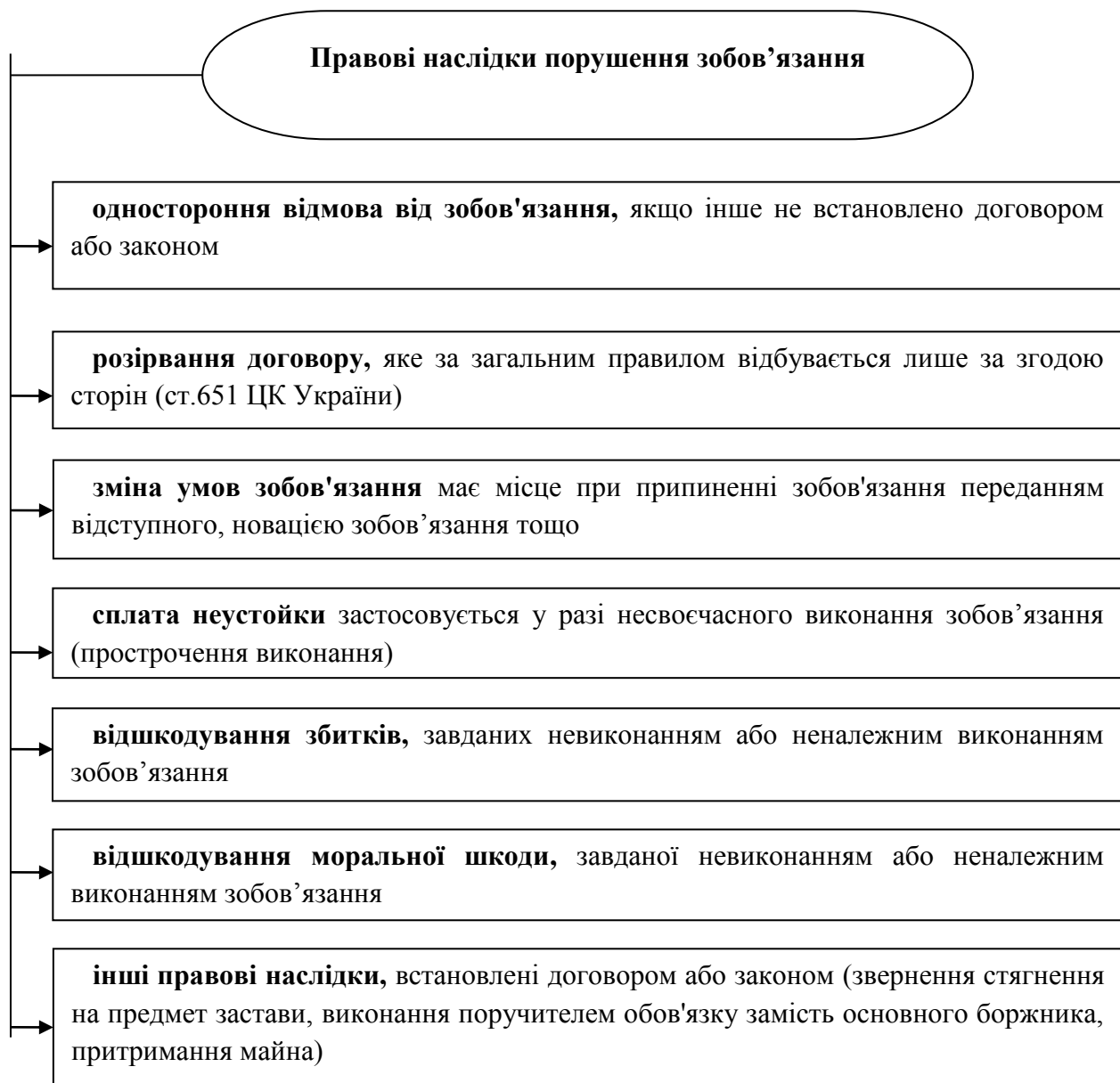
Неустойка — грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання (ст.549 ЦК України).

Припинення зобов'язання – припинення усіх прав та обов'язків, що складають зміст зобов'язання (ст.598 ЦК України).

Порушення зобов'язання – невиконання зобов'язання або його виконання, але з порушенням умов, передбачених змістом (неналежне виконання) (ст.610 ЦК України).

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Зобов'язання – це правовідношення, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Зобов'язальне право – підгалузь цивільного права, норми якої регулюють відносини, що виникають при переході матеріальних та інших благ від однієї особи до іншої.

Структура зобов'язання – складається з таких елементів, як суб'єкти, об'єкт, зміст.

Кредитор – сторона зобов'язання, яка наділена правом вимоги щодо вчинення або ж відмови від вчинення боржником певної дії.

Боржник – сторона зобов'язання, яка зобов'язана вчинити на користь кредитора певну дію чи утриматися від її вчинення.

Право вимоги – суб'єктивне право, яке належить кредитору.

Борг – суб'єктивний обов'язок боржника.

Зобов'язання з передачі майна у власність – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють перехід майна з власності однієї особи у власність іншої особи.

Зобов'язання з передачі майна у тимчасове користування – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють перехід майна, що перебуває у власності однієї особи у тимчасове строкове користування іншої особи.

Зобов'язання з виконання робіт – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють порядок створення та передачі певних об'єктів цивільних прав.

Зобов'язання з надання послуг – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють порядок надання послуг.

Зобов'язання з використання прав інтелектуальної власності – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють порядок створення, використання та розпорядження об'єктами права інтелектуальної власності.

Зобов'язання з багатосторонніх правочинів – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють порядок виникнення, виконання та припинення багатосторонніх правочинів.

Зобов'язання з односторонніх правочинів – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють порядок виникнення, виконання та припинення односторонніх правочинів.

Деліктні зобов'язання – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють відносини, що виникають із відшкодування завданої шкоди.

Кондикційні зобов'язання – інститут зобов'язального права, норми якого регулюють відносини, що виникають із набуття та/або збереження майна без достатньої правової підстави.

Регулятивні зобов'язання – зобов'язання, що спрямовані на регулювання відносин між суб'єктами в нормальному (не порушеному) стані (договірні відносини).

Охоронні зобов'язання – зобов'язання, які спрямовані на регулювання відносин у випадку їх порушення та спрямовані на їх відновлення (деліктні зобов'язання).

Односторонні зобов'язання – зобов'язання, в яких одну сторону наділено виключно правами, а іншу — лише обов'язками (деліктні зобов'язання).

Двосторонні (взаємні) зобов'язання – зобов'язання, в яких кожен зі сторін наділено взаємними правами та обов'язками.

Прості зобов'язання – зобов'язання, в яких сторони мають лише по одному взаємопов'язаному праву та обов'язку кожна.

Складні зобов'язання – зобов'язання, в яких у сторін є по декілька взаємопов'язаних прав та обов'язків.

Альтернативні зобов'язання — зобов'язання, в яких боржник повинен вчинити на користь кредитора за власним вибором одну з декількох дій, які передбачені в зобов'язанні, або відмовитися від вчинення однієї з передбачених дій.

Факультативні зобов'язання – зобов'язання, в яких боржник повинен вчинити на користь кредитора конкретну дію чи відмовитися від її вчинення, а у разі невиконання цього зобов'язання – сторони вправі замінити його іншим конкретно визначеним зобов'язанням.

Основні зобов'язання – зобов'язання, які існують самостійно.

Додаткові (акцесорні) зобов'язання – зобов'язання, які забезпечують належне виконання основного зобов'язання та виникають лише за умови його існування.

Неперсоніфіковані зобов'язання – зобов'язання, в яких для виконання не має значення суб'єкт виконання зобов'язання.

Фідуціарні зобов'язання – зобов'язання, в яких дія має бути виконана конкретною особою чи перед конкретною особою, та які у разі відсутності цієї особи припиняються, бо права та обов'язки по них не переходять до інших осіб в порядку правонаступництва.

Зобов'язання на користь третьої особи – зобов'язання, в яких виконання має бути здійснене боржником не на користь кредитора, а на користь визначеної кредитором третьої особи.

Зобов'язання, які виконуються третьою особою – зобов'язання, в яких виконання на користь кредитора має бути здійснене не боржником, а третьою особою за згоди кредитора.

Недоговірне право – сукупність правових норм, спрямованих на регулювання відносин, що виникають з односторонніх правомірних чи неправомірних дій (деліктів).

Зобов'язання з множинністю осіб – зобов'язання, в якому на боці хоча б однієї зі сторін виступають декілька суб'єктів.

Зобов'язання з активною множинністю – зобов'язання, в якому декілька осіб беруть участь на стороні кредитора.

Зобов'язання з пасивною множинністю – зобов'язання, в якому декілька осіб беруть участь на стороні боржника.

Зобов'язання з змішаною множинністю – зобов'язання, в якому одночасно беруть участь декілька осіб як на стороні боржника, так і на стороні кредитора.

Дольові зобов'язання – зобов'язання, в яких кожен із кредиторів має право вимагати виконання зобов'язання, а кожен із боржників зобов'язаний виконати зобов'язання в рівній частці з іншими особами, якщо інше не встановлено договором чи актами цивільного законодавства.

Солідарні зобов'язання – зобов'язання, в яких право вимоги чи право виконання неподільні.

Солідарні активні зобов'язання – зобов'язання, в яких існують солідарні вимоги кредиторів. Кожен із кредиторів має право пред'явити боржникові вимогу виконання зобов'язання в повному обсязі.

Солідарні пасивні зобов'язання – зобов'язання, в яких існують солідарні обов'язки боржників. Кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

Солідарні змішанні зобов'язання – зобов'язання, в яких наявні разом активні та пасивні солідарні зобов'язання.

Право зворотної вимоги (регресу) – право боржника, який виконав солідарний обов'язок пред'явити вимогу до кожного з решти солідарних боржників, за яких він виконав зобов'язання перед кредитором, у рівній частці.

Субсидіарні (додаткові) зобов'язання – зобов'язання, в яких наявні основний та субсидіарний (додатковий) боржник.

Треті особи у зобов'язанні – учасники зобов'язання, які не є стороною (сторонами) зобов'язання, однак які можуть мати права щодо боржника та/або кредитора у випадках, встановлених договором.

Заміна осіб у зобов'язанні – вибуття із зобов'язання первісних учасників та перехід їх прав і обов'язків до інших суб'єктів, при цьому первісне зобов'язання продовжує існувати, змінюється лише його суб'єктний склад.

Цесія (заміна кредитора) – спосіб заміни осіб у зобов'язанні, за яким одна особа – первісний кредитор (цедент) передає своє право вимоги виконання зобов'язання боржником іншій особі (цесіонарію), на умовах и в обсязі, що існували на момент переходу прав, якщо інше не передбачено законом чи договором.

Переведення боргу (делегація) – заміна боржника у зобов'язанні.

Підстави виникнення зобов'язань – юридичні факти або їх сукупність (юридичні склади), з настанням яких пов'язують виникнення зобов'язання.

Виконання зобов'язання – це вчинення боржником на користь кредитора певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання.

Звичаї ділового обороту – це правила поведінки, усталені у сфері підприємницької діяльності.

Вимоги, що звичайно ставляться до виконання зобов'язання – це усталені положення, які використовуються у цивільному обороті його учасниками при укладанні та виконанні зобов'язань.

Принцип належного виконання зобов'язання – передбачений законом обов'язок сторін при виконанні зобов'язання дотримуватися умов про місце, строк, спосіб та предмет зобов'язання.

Виконання зобов'язання належним суб'єктом – боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Виконання зобов'язання у належному місці – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в тому місці, яке передбачене договором або законом.

Виконання зобов'язання в належний строк – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в той строк, який визначається для виконання зобов'язання в договорі або законі.

Виконання зобов'язання в належний спосіб – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки в порядку, передбаченому в договорі або законі.

Виконання зобов'язання щодо належного предмету – сторони зобов'язані виконати свої обов'язки щодо певної речі, дії або послуги, яка прямо передбачена в договорі або законі.

Принцип незмінності зобов'язання – передбачена законом заборона односторонньої відмови від зобов'язання чи односторонньої зміни його умов, якщо інше не встановлено договором або законом.

Принцип реального виконання зобов'язання – передбачений законом обов'язок сторін виконати зобов'язання в натурі, тобто боржник має здійснити на користь кредитора саме ту дію, яка прямо передбачена в зобов'язанні (без заміни її іншою дією або грошовим еквівалентом), а кредитор має право вимагати її вчинення.

Принцип валюти зобов'язання – передбачений законом обов'язок сторін виконати зобов'язання у грошовій одиниці України – гривні.

Предмет виконання зобов'язання – це конкретна річ, робота чи послуга, яку згідно із зобов'язанням боржник повинен передати, виконати або надати кредиторіві.

Предметом виконання грошового зобов'язання є певна грошова сума, що має бути сплачена за оплатним договором або за зобов'язанням з відшкодування шкоди.

Передоручення виконання зобов'язання – покладення боржником виконання свого обов'язку на іншу особу, якщо з умов договору, вимог ЦК,

інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати обов'язок особисто.

Переадресування виконання – надання кредитором третій особі права на прийняття виконання зобов'язання від боржника.

Зобов'язання з визначеним строком (терміном) виконання – зобов'язання, строк виконання якого визначається роками, місяцями, тижнями, днями, годинами, календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Зобов'язання з невизначеним строком (терміном) виконання – зобов'язання, строк виконання якого не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги кредитором.

Зустрічне виконання зобов'язань – виконання свого обов'язку однією із сторін, яке відповідно до договору обумовлене виконанням другою стороною свого обов'язку.

Акцесорний (додатковий) характер способів забезпечення виконання зобов'язання означає, що забезпечувальне (додаткове) зобов'язання не існує самостійно, а виникає для забезпечення основного зобов'язання і поділяє його долю.

Неустойка (штраф, пеня) – грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.

Штраф – неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня – неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Договірна неустойка – неустойка, що встановлюється за домовленістю сторін (її розмір, співвідношення із збитками, порядок обчислення залежать від волі учасників основного зобов'язання).

Законна неустойка – неустойка, що визначається ЦК і застосовується незалежно від того, передбачений чи ні обов'язок її сплати в договорі.

Штрафна (кумулятивна) неустойка – неустойка, що стягується понад збитки, завданні кредиторі невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання боржником.

Залікова неустойка – неустойка, за якої збитки відшкодовуються у частині, не покритій неустойкою, якщо це прямо передбачено в договорі.

Виключна неустойка – неустойка, що обмежує відповідальність боржника тільки сплатою неустойки і виключає право кредитора на відшкодування збитків.

Альтернативна неустойка – вид неустойки, згідно якого за вибором кредитора стягується або неустойка, або відшкодовуються збитки, завданні йому невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання боржником.

Порука – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання боржником свого обов'язку.

Гарантія – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

Гарант – банк, фінансова установа, страхова організація, яка гарантує перед кредитором належне виконання боржником свого обов'язку за основним договором, забезпеченим гарантією.

Бенефіціар – кредитор за основним зобов'язанням, забезпеченим гарантією.

Принципал – боржник за основним зобов'язанням, забезпеченим гарантією.

Завдаток – це є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

Аванс – повний або частковий платіж за договором, який сторона, яка його надала, має право вимагати повернути у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання стороною, яка його одержала.

Застава – спосіб забезпечення виконання зобов'язань, в силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Заставадавець – особа, яка надає майно у заставу (боржник або третя особа – майновий поручитель).

Заставодержатель – кредитор за основним зобов'язанням, забезпеченим заставою.

Іпотека – застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Заклад – застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом — у володіння третій особі.

Притримання – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, за яким кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторіві пов'язаних із нею витрат та інших збитків, має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Припинення зобов'язання – припинення усіх прав та обов'язків, що становлять зміст зобов'язання, внаслідок чого втрачається правовий зв'язок його суб'єктів.

Зарахування зустрічних однорідних вимог – підстава припинення зобов'язання, яка може бути застосована для зустрічних вимог, які за характером є однорідними та строк виконання яких настав або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Передача відступного – підстава припинення зобов'язання, яка полягає у передачі боржником кредиторів грошей, іншого майна за згодою сторін, з метою звільнення від виконання зобов'язання.

Новація – домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами.

Прощення боргу – підстава припинення зобов'язання, яка полягає у звільненні кредитором боржника від виконання його обов'язків на безоплатній основі, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.

Порушення зобов'язання – це невиконання або неналежне виконання зобов'язання.

Невиконання зобов'язання – протиправна бездіяльність сторони зобов'язання (боржника або кредитора).

Неналежне виконання зобов'язання – виконання особою (боржником або кредитором) зобов'язання з порушенням його умов.

Прострочення – порушення стороною обов'язку передати річ, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші, вчинити інші дії у передбачений договором чи у інший розумний строк після виникнення зобов'язання.

Прострочення боржника – порушення зобов'язання боржником, коли він не приступив до виконання або не виконав зобов'язання у встановлений договором чи законом строк.

Прострочення кредитора – порушення зобов'язання кредитором, яке полягає у безпідставній відмові від прийняття виконання, запропонованого боржником, у нездійсненні дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Підручники та навчальні посібники:

1. Цивільне право України. Загальна частина. /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. К. : Юрінком Інтер, 2018. 976 с.
2. Цивільне право України. Особлива частина. /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. К. : Юрінком Інтер, 2018. 1176 с.
3. Договірне право України. Загальна частина. /за заг. ред. О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2018. 896 с.
4. Договірне право України. Особлива частина /за заг. ред. О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2018. 1200 с.
5. Договори в цивільному праві України : навч. посіб. / В.В. Луць М.М. Великанова. К. : Юрінком Інтер, 2016. 264 с.
6. Азімов Ч.Н. Забезпечення виконання зобов'язань : навчальний посібник. Х. : Національна юридична академія України, 1995. 49 с.
7. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2012. 392 с.
8. Бичкова С.І. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання. К. : КНТ, 2015. 498 с.
9. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (Загальні положення) : навчальний посібник. К. : Юстиніан, 2009. 280 с.
10. Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань в цивільному праві. К. : Юрінком Інтер, 2014. 272 с.
11. Михальнюк О.В. Поручка в цивільному праві : теорія і практика: монографія. К. : КНТ, 2008. 268 с.
12. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : монографія. К. : Правова єдність, 2010. 304 с.
13. Електронний правочин у цивільному праві України : монографія / за ред. Р.О. Стефанчука, Н.Є. Блажівська. К. : Алерта, 2016. 240 с.
14. Хірс Я.О. Розрахункові відносини при виконанні цивільних зобов'язань: правове регулювання в нових економічних умовах : монографія. К. : Алерта, 2015. 280 с.
15. Договір як універсальна правова конструкція: монографія / за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Х. : Право, 2012. 432 с.
16. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
17. Офіційний веб-сайт Адміністрації Президента України URL: <http://www.president.gov.ua>.
18. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
19. Офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ URL: <http://sc.gov.ua>.
20. Інформаційний сервер Верховного Суду України URL:

Нормативно-правові акти:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40. Ст.356 (Глави 47-51).
2. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.11.2017 р. №2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №45. Ст.400.
3. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. №675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №45. Ст.410.
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. №851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №36. Ст.275.
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. №2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст.137.
6. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. №2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст.239.
7. Про відповідальність за несвочасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22.11.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №5. Ст.28.
8. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. №1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст.542.
9. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. №3425-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст.389.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №5-6. Ст.30.
11. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р. №2654-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №47. Ст.642.
12. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 р. №898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №38. Ст.313.
13. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19.06.2003 р. №979-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №38. Ст.312-313.
14. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. №85/96-BP *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №18. Ст.78.
15. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18.11.2003 р. №1255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №11. Ст.140.
16. Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. №1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №51. Ст.553.
17. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. №2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №47. Ст.251.

18. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. №1127 *Офіційний вісник України*. від 12.01.2016 р. 2016. №2. стор. 721. Ст. 108.

19. Про перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. №1172. *Офіційний вісник України*. 1999. №26. Ст.1241.

20. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Мін'юсту України від 22.02.2012 р. №296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. №17. Ст.66.

21. Про судову практику в справах про зняття арешту з майна : Постанова Вищого спеціалізованого суду України від 03.06.2016 р. №5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-16>.

22. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань : Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 17.12.2013 р. №14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13>.

23. Про деякі питання застосування статті 625 ЦК України : Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.01.2013 р. №10-74/0/4-13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v10-7740-13>.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Щипанова Ольга Олександрівна
Болокан Інна Вікторівна

**ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

Навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти
бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми
«Правознавство»

Рецензент *Т.О. Коломоєць*
Відповідальний за випуск *Д.О. Єрмоленко*
Коректор *О.О. Щипанова*